

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΣΤ' • ΤΕΥΧΟΣ 56 • ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1983 • ΣΕΒΑΤ 5743

«Η δικαιοσύνη σου είναι δικαιοσύνη εις τὸν αἰῶνα,
καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια», (Ψαλ. 119:142)

צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת

«ΧΩΡΙΣ ΠΕΡΙΣΚΕΨΙΝ... ΧΩΡΙΣ ΑΙΔΩ»

ΕΙΝΑΙ ΑΝΑΜΦΙΣΒΗΤΗΤΑ κουραστικό νά επανέρχεται κανείς στά ίδια θέματα. Κουραστικό καί γι' αὐτούς πού τά γράφουν καί γι' αὐτούς πού τά διαβάζουν. Ὄταν ὅμως τά γεγονότα (καί κυρίως τά παραπτώματα) ἐπαναλαμβάνονται, τότε, ἀποτελεῖ ὄχι μόνον ἀνάγκη ἀλλά καί ὑποχρέωση ἡ ἐπάνοδος σέ θέματα πού ἔχουν σκοπό νά ἐπεξηγήσουν ἡ νά διδάξουν.

ΥΠΑΡΧΕΙ ΜΙΑ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΚΗ φιλολογία στόν τόπο μας, πού στή σύγχρονη ἐποχή ἀντιπροσωπεύεται ἀπό τρεῖς κυρίως ἐκπροσώπους. Ἀπό τρία ἄτομα, πού θέλουν νά ἐμφανίζονται σάν «ἱστορικοί συγγραφεῖς». Οἱ τρεῖς, λοιπόν, αὐτοί κυριώτεροι συγγραφεῖς (ὑπάρχουν βέβαια κι ἄλλοι) γράφουν ὅ,τι τούς κατέβει στό κεφάλι. Ὅποιες, ὄχι ἀπλῶς ἀνακρίβειες, ἀλλά στήν οὐσία **φαντασιώσεις** τούς ἔλθουν στό μυαλό: ἀπό τά ἀπλά ἐμφανῆ ψεύδη, ἀπό τή στυγνή κακοποίηση τῆς ἀλήθειας καί τή βάνανυση παραποίηση τῆς πραγματικότητος μέχρι τή χρησιμοποίηση τῶν πιά διεστραμμένων κι ἄρρωστων προϊόντων τῆς φαντασίας τους.

ΓΙΑ ΝΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΣΟΥΝ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΚΗ βιβλιογραφία, ἔστω καί ὑποτυπώδη, οἱ συγγραφεῖς αὐτοί ἀκολουθοῦν τήν ἐξῆς μέθοδο: 1) ἀναφέρουν ὁ ἕνας τίς φαντασιώσεις τοῦ ἄλλου γιά βιβλιογραφία(!) ἡ 2) δέν στηρίζουν μέ ἀποδείξεις τά ὅσα γράφουν γιατί, ὅπως χωρίς ντροπή ἰσχυρίζονται, «φοβοῦνται νά ποῦν τίς πηγές τους λόγω τῶν... μυστικῶν ἰσραηλινῶν ὑπηρεσιῶν» ἡ «...γιά λόγους στρατηγικῆς καί ἀσφαλείας». Ἔτσι, λοιπόν, γράφεται καί δημιουργεῖται ἡ «ἱστορία»! «Χωρίς περίσκεψιν...»

ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ πού τά ἀτράνταχτα καί γερά θεμελιωμένα στοιχεῖα εἶναι ἀντίθετα (καί πῶς νά μήν εἶναι;) μέ τίς δῆθεν «ἱστορικές ἀπόψεις» τους, τότε οἱ Ἕλληνες ἀντισημίτες συγγραφεῖς μέ μιά βαριά βρισιά ἡ μιά αἰσχρή συκοφαντία προσπαθοῦν νά ἀμαρῶσουν τούς ἀντιτιθέμενους. «Χωρίς αἰδῶ».

ΕΝΑ ΕΡΩΤΗΜΑ ἀσφαλῶς θά ἀπασχολεῖ τούς καλοπροαίρετους κι ἐντιμούς μελετητές ἡ ἀναγνώστες μας: ἀφοῦ αὐτά τά ἀντισημιτικά βιβλία στεροῦνται ὄχι μόνον ὁποιοδήποτε κύρους κι ἀξίας ἀλλά καί τῆς ἀπλῆς ἀκόμη σοβαρότητος καί λογικῆς, τότε πῶς ἐκδίδονται;

Ἡ παρατήρηση θά ἦταν σωστή καί λογική ἂν στή σημερινή ἐποχή δέν κυκλοφοροῦσαν κι ἄλλα ἔντυπα μέ περιεχόμενα χαμηλοῦ ἐπιπέδου ἡ ἐξυπηρετοῦντα χυδαῖα ἔνστικτα (π.χ. πορνογραφικά).

ΟΛΑ ὍΣΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΟΝΤΑΙ στό περιοδικό αὐτό, στά πέντε χρόνια πού ἐκδίδεται, τίθενται ὑπό τήν κρίση τῶν ἀναγνωστῶν μας. Οἱ στήλες μας εἶναι πάντα ἀνοικτές γιά τόν καλοπροαίρετο, ἀντικειμενικό διάλογο. Ἐμεῖς ἐπιζητοῦμε πάντα τό διάλογο σ' ὅλα τά θέματα. Καί προκαλοῦμε γιά τήν ἐπιστημονική ἐξέταση καί μελέτη τῶν διαφόρων θεμάτων, μέσα στά πλαίσια τῆς λογικῆς καί τῆς ἐπιστήμης. **Μέ περίσκεψη καί αἰδῶ...**

ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

Δέν συνδέουν μόνον κοινά γνωρίσματα τοὺς Ἑλληνας μέ τοὺς Ἑβραίους, ὅπως ἡ ἀρχαιότης τοῦ πολιτισμοῦ των, ἡ κλίσις των πρὸς τὸ ἐμπόριον, ἡ πολυχρόνια δουλεία των καί ἡ διασπορά. Ἀλλ' ἀκόμη καὶ κοινὰ ἰδανικά, ὅπως ἡ ἀγάπη τῆς ἐλευθερίας, ἐθνικῆς καί ἀτομικῆς, ἡ ἀνησυχία διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ἕνας κοσμοπολιτισμὸς ποὺ δέν σβῆνει τὸν εἰδικὸν σύνδεσμον πρὸς τὸν τόπον καί τὸν πολιτισμὸν των.

Ἐπειτα ὁ σύνδεσμος αὐτὸς εἶναι πολὺ παλαιός. Πρῶτον ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἀριστοτέλους Κλέαρχος καὶ Θεόφραστος μᾶς ὁμιλοῦν περὶ τῶν Ἑβραίων. Ὁ ἱστορικός Ἑκαταῖος ὁ Ἀβδηρίτης, σύγχρονος τοῦ Θεοφράστου, περιέγραψε μέ θαυμασμόν τὴν ἑβραϊκὴν κοινότητα τῆς Ἱερουσαλὴμ, τὴν πειθαρχίαν ποὺ ἐπικρατοῦσε εἰς αὐτὴν καί τὴν ἀθλητικὴν ἀγωγὴν τῶν νέων Ἰουδαίων, ὅπως εἰς τὴν Σπάρτην. Ἡ στενὴ ὁμως ἐπαφὴ τῶν Ἑλλήνων μέ τοὺς Ἑβραίους ἤρχισε ἀπὸ τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου καί ἐκορυφώθη ὑπὸ τοὺς Ἐπιγόνους καί τὴν ρωμαϊκὴν κατοχήν. Καί μάλιστα εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν οἱ Ἑβραῖοι τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου καί τῆς Ἑλλάδος ἤρχισαν νά μεταχειρίζωνται τὴν ἑλληνικὴν ὄχι μόνον ὡς γλῶσσαν διεθνοῦς συνεννοήσεως καὶ πνευματικῆς ἐπικοινωνίας ἀλλ' ἀκόμη καί ὡς μητρικὴν των γλῶσσαν. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Β', παρέστη ἀνάγκη μεταφράσεως τοῦ ἑβραϊκοῦ νόμου εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ὥστε νά τὸν ἐννοοῦν οἱ Ἑβραῖοι. Καί τὸν ἐπόμενον αἰῶνα μετεφράσθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν καί ἡ ὑπόλοιπος Παλαιὰ Διαθήκη, ἡ ὁποία μαζί μέ τὴν μετάφρασιν τῆς Πεντατεύχου ἀποτελεῖ τὸ κείμενον τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα». Εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐγράφησαν ἀκόμη τὸ ἀπολεσθὲν δράμα τοῦ Ἐζεκιήλ διὰ τὴν Ἑξοδον, ἡ Σοφία τοῦ Σολομῶντος, ἀγνώστου συγγραφέως, καί τὰ ἱστορικά τοῦ Ἰωσήφ. Ὁ κύριος ὁμως ἐκπρόσωπος τῆς ἑλληνοεβραϊκῆς φιλολογίας ὑπῆρξε ὁ Ἀλεξάνδρινός φιλόσοφος Φίλων, ποὺ ἐπεχείρησε νά κάμῃ μίαν σύνθεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ καί τοῦ ἑβραϊκοῦ πνεύματος, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς περιόδου. Ἐπίσης, ὡς

γνωστὸν, τὰ εὐαγγέλια ἐγράφησαν πρωτοτύπως, διὰ τὴν χρῆσιν πρωτίστως τῶν Ἑβραίων εἰς τὴν ἑλληνικὴν, πλὴν τοῦ α', τὸ ὁποῖον ἐγράφη εἰς τὴν ἀραμαϊκὴν καί μετεφράσθη ἐνωρίτερα εἰς τὴν ἑλληνικὴν.

Ὁ ἑβραϊκὸς καί ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς πολλὰ προσέφερον εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν τοιοῦτον, ποὺ ἀποτελεῖ, ὅπως γράφει ὁ Ρενάν, τὴν σύνθεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ καί τοῦ ἑβραϊκοῦ πνεύματος. Πράγματι, παράπλευρα μέ τὴν Ἑλλάδα τοῦ 5 μ.χ. αἰῶνος, πρέπει νά βάλουμε τὸν πολιτισμὸν τοῦ Ἰσραήλ, τοῦ 8 π.Χ. αἰῶνος, ποὺ μέ τὸ στόμα τοῦ προφήτου Ἡσαΐα ἔρριπεν εἰς τὸν κόσμον τὰ ἰδανικά τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀδελφοσύνης καί τῆς εἰρήνης. Ὁρθῶς, λοιπόν, ὅπως ὁ πολιτισμένος κόσμος ἐπενέβη διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ἔτσι ἐνδιεφέρθη καί διὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς ἰουδαϊκῆς ἐστίας, διὰ τῆς ἀποφάσεως τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν καί ἤδη τῆς εἰσδοχῆς τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ εἰς τὸν Ο.Η.Ε.

Ἐκεῖ, εἰς τὴν Παλαιστίνην, γίνεται ἀπὸ ἐτῶν ἡδὴ ἕνα ἔργο πολιτισμοῦ ἀξίον θαυμασμοῦ. Εἰς τὰς ἐκτάσεις τῶν ἀμμοβούνων ἐδημιουργήθησαν πρότυποι πόλεις, ὅπως τὸ Τέλ Ἀβίβ. Μέθοδοι καλλιέργειας ἐπιστημονικῶς καί κοινωνικῶς προηγμένα ἐπεβλήθησαν. Καί θάλλουν ἐκπαιδευτικά ἰδρύματα ἀληθῶς πρότυπα. Ἐκεῖ συντελεῖται καί ἕνα θαῦμα, ἡ ἀναβίωσις τῆς ἀρχαίας ἑβραϊκῆς γλώσσης.

Ἡ Ἑλλάς πρέπει νά ἐπιδιώξῃ τὴν σύσφιγξιν τῶν φιλικῶν δεσμῶν ποὺ συνέδεον πάντοτε τὰ δύο ἔθνη, τοὺς Ἕλληνας καί τοὺς Ἑβραίους καί ποὺ συνήνωσεν ἡ κοινὴ καί βαρυτάτη δι' ἀμφοτέρους καταφορὰ τοῦ ἐπιδρομέως.

■
[Ὁ Χρ. Εὐελπίδης (1895 - 1971) διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Παντείου καί τῆς Γεωργικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν. Βουλευτὴς Ἑβρου τὸ 1933, διετέλεσε ὑπουργὸς Γεωργίας καί Οἰκονομικῶν (1952 - 53). Ἐξέδωσε 34 ἐπιστημονικά καί 27 λογοτεχνικά βιβλία. Δημοσίευσε ἑκατοντάδες ἄρθρα καί μελέτες. Διετέλεσε γιὰ πολλὰ χρόνια πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου Φιλίας «Ἑλλάς - Ἰσραήλ». Τὸ ἀναδημοσιευόμενον ἄρθρον εἶναι ἀπὸ τὸ περιοδικό «Ραδάμανθυς», 1 Ἰουνίου 1949].

Η ΕΛΛΗΝΟΜΑΘΕΙΑ ΤΩΝ ΡΑΒΒΙΝΩΝ ΤΟΥ ΤΑΛΜΟΥΔ

Ένα απλό έστω ξεφύλλισμα τών σελίδων ενός έγκυρου Ταλμουδικού λεξικού θά μᾶς έντυπωσιάσει μέ τήν πληθώρα τών έλληνικῶν λέξεων πού ἔχουν εἰσχωρήσει στήν έν γένει Ταλμουδική λογοτεχνία καί πού ἀφοροῦν κάθε φάση καί κάθε τομέα τῆς ἐβραϊκῆς ζωῆς στό "Ερετς 'Ισραέλ κατά τούς πρώτους τέσσερις αἰῶνες τῆς Κοινῆς Περιόδου.

Τό ἐρώτημα πού αὐτομάτως ἀνακύπτει εἶναι: Ποιοί ἀπό τούς Ἑβραίους χρησιμοποιοῦσαν αὐτές τίς ἑλληνικές λέξεις; Ἦταν οἱ κοινοί ἄνθρωποι, οἱ ἀγρότες τῆς υπαίθρου, οἱ διάφοροι τεχνίτες, οἱ μικρέμποροι τῶν ἀστικῶν ἀγορῶν ἢ ἦταν οἱ μορφωμένοι ραββίνοι καί οἱ ἀνώτερες κοινωνικές τάξεις;

Δέν εἶναι εὐκόλο νά προσδιορισθεῖ μέ ἀκρίβεια ἡ ἑκταση καί τό βάθος τῆς γνώσης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπό τούς τότε Ἑβραίους. Τό παρόν ἄρθρο θά ἀσχοληθεῖ μέ μιά μόνον πτυχή τοῦ θέματος: τά ἑλληνικά τῶν ραββίνων. Θά ἐξετάσουμε ἂν καί κατά πόσον οἱ ραββίνοι στήν Παλαιστίνη ἦταν κατηρητισμένοι ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καί λογοτεχνίας καί ἂν καί κατά πόσον θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ὅτι εἶχαν μίαν ἑλληνοπρεπή παιδεία.

Θά ἀφήσουμε τούς ἴδιους τούς ραββίνους νά μιλήσουν μέσα ἀπό τίς διδασκαλίες, τίς παραδόσεις καί τίς δηλώσεις τους, ὅπως αὐτές καταγράφονται στό Ταλμούδ καί τά λοιπά ραββινικά ἔργα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης¹.

Σύμφωνα μέ τήν Τοσέφτα², πραγματεία Σανεδρίν, ἡ κατανόηση ἐβδομήντα γλωσσῶν³ ἀπαιτεῖτο ἀπό ὅλα τά μέλη τοῦ Ἀνώτατου Ἰουδαϊκοῦ Δικαστηρίου καί δύο, τουλάχιστον, μέλη ἔπρεπε νά ἔχουν τήν ἱκανότητα νά τίς ὁμιλοῦν⁴. Στό Δικαστήριο τῆς Ἰαμνείας (περ. β' αἰῶνα κ.π.) ὑπῆρχαν τέσσερα μέλη πού τίς μιλοῦσαν. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση πού καταγράφεται στό Βαβυλωνιακό Ταλμούδ⁵ τά τέσσερα αὐτά γλωσσομαθέστατα μέλη ἦσαν οἱ Ραββί Ἐλιέζερ, ραββί Γεοσοῦα, ραββί Ἀκιβά καί Συμεών ἀπό τήν Ὑεμένη⁶.

Ο ραββί Ἐλιέζερ, ἕνας ἀπό τούς διαπρεπέστερους Ταναι⁷ στίς ἀρχές τοῦ β' αἰῶνα, ἦταν γιός πλουσίων γαιοκτημόνων. Εἰσήλθε στή σχολή τοῦ Ρ. Γιοχανάν μπέν Ζακκαΐ σέ ἡλικία μεγαλύτερη τῶν εἴκοσι ἐτῶν. Μέχρι τότε ἦταν τελείως ἀπαιδέυτος γύρω ἀπό τήν ἰουδαϊκή μόρφωση. Εἶναι πιθανόν νά ἀπόκτησε τή γενική μόρφωση καί τίς εὐρύτερες γνώσεις του ὅταν βρισκόταν ἀκόμα στό πατρικό του σπιτί.

Ὁ Ρ. Γεοσοῦα φημιζόταν γιά τήν πολυμάθεια καί τή σοφία⁸ του. Οἱ σχέσεις του μέ τόν Ἀδριανό καί ἡ ἐπίσκεψή του στήν Ἀθήνα (καθ' ὁδόν πρὸς Ρώμη), εἶναι ἐνδεικτικές τῆς ἐξοικειώσεώς του μέ τήν ἑλληνική γλώσσα καί λογοτεχνία. Ὅταν κάποτε ρωτήθηκε ἂν ἕνας Ἑβραῖος ἐπιτρέπεται νά διδάξει τό γιό του ἑλληνικά⁹ ἀπάντησε: «Ἄς τόν διδάξει ἑλληνικά κατά τόν χρόνο ἐκεῖνο πού δέν εἶναι οὔτε μέρα οὔτε νύχτα, διότι εἶναι γραμμένο: ¹⁰ «ἀλλ' ἐν αὐτῷ (δηλ. ἐπὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Νόμου) θέλεις μελετᾶ ἡμεραν καί νύκτα». Συνεπῶς, καίτοι ἀναγνωρίζεται ἡ σημασία τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, αὕτη ἀπαγορεύεται διότι παρενοχλεῖ τήν ἀδιάκοπη μελέτη τοῦ Νόμου¹¹.

Ἀκόμη πῶς πειστική μαρτυρία ὅτι οἱ Ρ. Ἐλιέζερ καί Ρ.

Βυζαντινό μωσαϊκό δάπεδο, μέ ἑλληνική ἐπιγραφή, πού ἀνακαλύφθηκε στήν Καισάρεια.

Γεοσοῦα κατεῖχαν τήν ἑλληνικήν μᾶς παρέχεται ἀπό τήν παρακάτω παράγραφο τοῦ Παλαιστινιακοῦ Ταλμούδ:¹² «Ὁ Ραββάν Συμεών μπέν Γαμαλιήλ εἶπε... ἐξετάσθηκε καί βρέθηκε πῶς ἡ Τορά δέν μεταφράζεται τέλεια παρά μόνο στήν ἑλληνική γλώσσα... Ὁ ραββί Χίγια μπάρ Ἀββα εἶπε: Ἀκύλας¹³ ὁ Προσήλυτος παρουσίασε τή δική του μετάφραση τῆς Τορά ἐνώπιον τοῦ Ρ. Ἐλιέζερ καί τοῦ Ρ. Γεοσοῦα: αὐτοί δέ (ἀφοῦ τήν ἐξέτασαν) τόν ἐξύμνησαν λέγοντάς του: «σύ εἶσαι ὠραιότερος τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων»¹⁴. Ἡ φράση «σύ εἶσαι ὠραιότερος» τοῦ παραπάνω ἑδαφίου ἀποδίδεται στό πρωτότυπο ἐβραϊκό κείμενο μέ τή λέξη «γιαφγιαφίτα», πού ἀποτελεῖ μίαν ἀδιαμφισβήτητη ἀναφορά στήν ἰδέα πού ἐκφράζεται μέ τό συσχετισμό τῶν λέξεων γιά φετ - γιαβάν (Ἰάφεθ - Ἰανάν)¹⁵ ὅπως τῇ διατύπωσέ ὁ Βάρ Καπαρά: «ὁ Θεός θέλει πλατύνει τόν Ἰάφεθ καί θέλει κατοικήσει ἐν ταῖς σκηναῖς τοῦ Σήμ»¹⁶, ἥτοι εἶθε στή σκηνή (τῶν ἀπογόνων) τοῦ Σήμ, νά ὁμιλοῦν στή γλώσσα (τῶν ἀπογόνων) τοῦ Ἰάφεθ... «οἱ υἱοί τοῦ Ἰάφεθ... Ἰανάν»¹⁷.

Δέν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀναφορά στοῦ παραπάνω ἀπόσπασμα τοῦ Παλαιστινιακοῦ Ταλμούδ εἶναι γιὰ τὴν ἐλληνικὴ μετάφραση τῆς Βίβλου ἀπὸ τὸν Ἀκύλα, ὁ ὁποῖος τὴν παρουσίασε ἐνώπιον τοῦ Ρ. Ἐλιέξερ καὶ τοῦ Ρ. Γεοσοῦα, οἱ δὲ τελευταῖοι τὸν συνεχάρησαν γι' αὐτό του τό ἔργο. Ὁ ἔπαινος ποῦ τοῦ ἔδωσαν δὲν θά εἶχε καμία ἀξία ἂν αὐτοὶ ποῦ τὸν πρόσφεραν δὲν εἶχαν τὰ ἀνάλογα προσόντα γιὰ νὰ ἐκφέρουν γνώμη σχετικὰ μὲ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἀκρίβεια τοῦ μεταφραστικοῦ ἔργου ποῦ τοὺς παρουσιάζετο. Εἶναι δὲ σαφές ὅτι, σύμφωνα μὲ τὴν παραπάνω πηγὴ τοῦ Παλαιστινιακοῦ Ταλμούδ, οἱ δύο ἀνωτέρω ραββῖνοι ἀναγνωρίζονται ὡς ἄξιοι καὶ ἱκανοὶ κριτικοὶ τοῦ ὕψους καὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐλληνικῆς αὐτῆς μεταφράσεως.

Στὴν Τασέφα¹⁸ καταγράφεται μιὰ δήλωση ἀναφορικὰ μὲ τὴ στάση τοῦ συγχρόνου τους Ραββάν Γαμαλιήλ, ἀπέναντι στὸν ἐλληνικὸ πολιτισμὸ. Διαβάζουμε λοιπόν: «παραχωρήθηκε ἡ ἄδεια στὸν Οἶκο τοῦ Ραββάν Γαμαλιήλ νὰ διδάσκουν στὰ παιδιὰ τους ἐλληνικά¹⁹, ἐξαιτίας τῶν σχέσεων τους μὲ τὶς (ρωμαϊκές) ἀρχές».

Μιὰ ἀκόμη πιὸ κατηγορηματικὴ δήλωση τοῦ Ραββάν Συμεών - γιοῦ τοῦ Ραββάν Γαμαλιήλ, περιέχεται στὸ Βαβυλωνιακὸ Ταλμούδ:²⁰ «χίλιοι νέοι μαθητὲς ὑπῆρχαν στὸν οἶκο τοῦ πατέρα μου» πεντακόσιοι ἀπ' αὐτοὺς μελετοῦσαν τὸ Νόμο, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι πεντακόσιοι σπούδαζαν ἐλληνικὴ σοφία». Δηλαδή, πεντακόσιοι νέοι, οἱ ὁποῖοι σχετιζόνταν μὲ τὸν οἶκο τοῦ Ἑβραίου πατριάρχου, ἀφιέρωναν τὸ χρόνο τους στὴ μελέτῃ τῆς ἐλληνικῆς λογοτεχνίας.

Ὁ γιὸς τοῦ τελευταίου, ὁ Ρ. Γεουδᾶ Ἀνασσί προχώρησε ἕνα βῆμα παραπέρα, διακηρύσσοντας ἀπερίφραστα:²¹ «Γιὰ νὰ μιλάτε ἀσσυριακὰ στὸ Ἑρετς Ἰσραήλ; Νὰ μιλάτε εἴτε ἐβραϊκὰ εἴτε ἐλληνικὰ».

Εἶναι δύσκολο νὰ πιστέψουμε ὅτι οἱ παραπάνω θέσεις ἀπέναντι στὸν ἐλληνικὸ πολιτισμὸ, περιορίζονταν μόνο στὸν οἶκο τοῦ πατριάρχου. Γνωρίζουμε πόσο ἐνθερμα ἡ μεσαιὴ τάξη μιμεῖται τὶς ἀνώτερες κοινωνικὲς τάξεις καὶ πόσο διατεθειμένα εἶναι τὰ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα νὰ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμα τῶν μεσαίων κοινωνικῶν ομάδων. Τὸ ἐπίπεδο καὶ ὁ βαθμὸς ἐλληνομάθειας ἐνὸς ἀτόμου, ἐξαρτᾶτο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ θέση του²². Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ ἀνώτερες κοινωνικὲς τάξεις γνώριζαν τὴν ἐλληνικὴ λογοτεχνία, οἱ μεσαιὲς τάξεις ἦταν λιγότερο κατηχημένες, ἐνῶ οἱ γνῶσεις τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων περιορίζονταν σὲ ἀριθμὸ ἐλληνικῶν λέξεων τῆς καθομιλουμένης διαλέκτου.

Ὅρισμένοι ἀπὸ τοὺς ραββῖνους, ἰδίως ὅσοι ζοῦσαν σὲ ἐλληνιστικὰ κέντρα τῆς Παλαιστίνης, ἦσαν ἐξοικειωμένοι μὲ τὶς ἰδιορρυθμίες καὶ τὶς ἀποχρώσεις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Πόσο ἐκλεπτισμένο γλωσσολογικὸ ὕφος ἐπιδεικνύεται π.χ. ἀπὸ τὸν Ρ. Γιοναθάν ἀπὸ τὴν Ἐλευθερούπολη²³ (περ. γ' αἰώνας) στὸ περίφημο ἀπόφθεγμα του, ἀναφορικὰ μὲ τὶς ἀντίστοιχες ἰδιότητες τῶν τεσσάρων γλωσσῶν: ἐλληνικά, λατινικά, ἀσσυριακὰ καὶ ἐβραϊκά! Σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη τοῦ Ρ. Γιοναθάν, ἡ ἐλληνικὴ εἶναι ἡ καταλληλότερη γλώσσα γιὰ τὴ λυρική ποίηση²⁴. Μόνον ἕνα ἄτομο ποῦ γνώριζε ἀριστα τὸ ἐλληνικὸ λογοτεχνικὸ ὕφος, μπορούσε νὰ ἐκφράσει μιὰ παρόμοια γνώμη ἐπὶ τῆς ἀνωτερότητας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας γιὰ τὸν ποιητικὸ λόγο.

Ἐνας νεώτερος, σύγχρονος τοῦ Ρ. Γιοναθάν, ὁ Ρ. Ἀββάου²⁵ ἐπικεφαλῆς τῆς ραββινικῆς σχολῆς στὴν Καισάρεια κι ἕνας ἀπὸ τοὺς στυλοβάτες τοῦ Παλαιστινιακοῦ Ταλμούδ, ὑπῆρχε ἀνθρώπος μὲ βαθιὰ ἐλληνικὴ καλλιέργεια.

Φημιζόταν γιὰ τὰ λογοπαίγνια του στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα, ὅπως καὶ στὴν ἀραμαϊκή. Γνωρίζουμε ὅτι ἀρεσκόταν στὴ χρησιμοποίησι ἀινιγματικῆς γλώσσας, ὅπως θά δοῦμε

דכנת לא יתא לא מיל תשתא נמי אחר בי, מיל שויה נפש חדתא לא
קמינא. בעא מיניה רב יוסף שבא מרב נחמן מברא כתובתא בעלמא
12 לח כתובתא דכרין וא מיל לח כתובתא בני דכרין, מיל רבא ותבעי לח
פוחלת, אמר לי תשתא מוכרת קמיבעי לי, דאע"נ אחיא למיסר וזוי אנסא
אנסא כסא דקא סח לח סאח זובלי בעלמא, פוחלת קמיבעי, אמר רבא
13 דשמיא לי מוכרת כתובתא לאחריס וי לח כתובתא בני דכרין, סא סעמא,
ווי אנסא, פוחלת כתובתא בעלמא אין לח כתובתא בני דכרין, סא סעמא,

פוחלת תשתא תשתא

14 סח לח סח סח זובלי בעלמא, 15 סח 16 ווי אנסא, סח 17 סח 18 פוחלת כתובתא בעלמא
19 סח 20 סח 21 סח 22 סח 23 סח 24 סח 25 סח 26 סח 27 סח 28 סח 29 סח 30 סח 31 סח 32 סח 33 סח 34 סח 35 סח 36 סח 37 סח 38 סח 39 סח 40 סח 41 סח 42 סח 43 סח 44 סח 45 סח 46 סח 47 סח 48 סח 49 סח 50 סח 51 סח 52 סח 53 סח 54 סח 55 סח 56 סח 57 סח 58 סח 59 סח 60 סח 61 סח 62 סח 63 סח 64 סח 65 סח 66 סח 67 סח 68 סח 69 סח 70 סח 71 סח 72 סח 73 סח 74 סח 75 סח 76 סח 77 סח 78 סח 79 סח 80 סח 81 סח 82 סח 83 סח 84 סח 85 סח 86 סח 87 סח 88 סח 89 סח 90 סח 91 סח 92 סח 93 סח 94 סח 95 סח 96 סח 97 סח 98 סח 99 סח 100 סח 101 סח 102 סח 103 סח 104 סח 105 סח 106 סח 107 סח 108 סח 109 סח 110 סח 111 סח 112 סח 113 סח 114 סח 115 סח 116 סח 117 סח 118 סח 119 סח 120 סח 121 סח 122 סח 123 סח 124 סח 125 סח 126 סח 127 סח 128 סח 129 סח 130 סח 131 סח 132 סח 133 סח 134 סח 135 סח 136 סח 137 סח 138 סח 139 סח 140 סח 141 סח 142 סח 143 סח 144 סח 145 סח 146 סח 147 סח 148 סח 149 סח 150 סח 151 סח 152 סח 153 סח 154 סח 155 סח 156 סח 157 סח 158 סח 159 סח 160 סח 161 סח 162 סח 163 סח 164 סח 165 סח 166 סח 167 סח 168 סח 169 סח 170 סח 171 סח 172 סח 173 סח 174 סח 175 סח 176 סח 177 סח 178 סח 179 סח 180 סח 181 סח 182 סח 183 סח 184 סח 185 סח 186 סח 187 סח 188 סח 189 סח 190 סח 191 סח 192 סח 193 סח 194 סח 195 סח 196 סח 197 סח 198 סח 199 סח 200 סח 201 סח 202 סח 203 סח 204 סח 205 סח 206 סח 207 סח 208 סח 209 סח 210 סח 211 סח 212 סח 213 סח 214 סח 215 סח 216 סח 217 סח 218 סח 219 סח 220 סח 221 סח 222 סח 223 סח 224 סח 225 סח 226 סח 227 סח 228 סח 229 סח 230 סח 231 סח 232 סח 233 סח 234 סח 235 סח 236 סח 237 סח 238 סח 239 סח 240 סח 241 סח 242 סח 243 סח 244 סח 245 סח 246 סח 247 סח 248 סח 249 סח 250 סח 251 סח 252 סח 253 סח 254 סח 255 סח 256 סח 257 סח 258 סח 259 סח 260 סח 261 סח 262 סח 263 סח 264 סח 265 סח 266 סח 267 סח 268 סח 269 סח 270 סח 271 סח 272 סח 273 סח 274 סח 275 סח 276 סח 277 סח 278 סח 279 סח 280 סח 281 סח 282 סח 283 סח 284 סח 285 סח 286 סח 287 סח 288 סח 289 סח 290 סח 291 סח 292 סח 293 סח 294 סח 295 סח 296 סח 297 סח 298 סח 299 סח 300 סח 301 סח 302 סח 303 סח 304 סח 305 סח 306 סח 307 סח 308 סח 309 סח 310 סח 311 סח 312 סח 313 סח 314 סח 315 סח 316 סח 317 סח 318 סח 319 סח 320 סח 321 סח 322 סח 323 סח 324 סח 325 סח 326 סח 327 סח 328 סח 329 סח 330 סח 331 סח 332 סח 333 סח 334 סח 335 סח 336 סח 337 סח 338 סח 339 סח 340 סח 341 סח 342 סח 343 סח 344 סח 345 סח 346 סח 347 סח 348 סח 349 סח 350 סח 351 סח 352 סח 353 סח 354 סח 355 סח 356 סח 357 סח 358 סח 359 סח 360 סח 361 סח 362 סח 363 סח 364 סח 365 סח 366 סח 367 סח 368 סח 369 סח 370 סח 371 סח 372 סח 373 סח 374 סח 375 סח 376 סח 377 סח 378 סח 379 סח 380 סח 381 סח 382 סח 383 סח 384 סח 385 סח 386 סח 387 סח 388 סח 389 סח 390 סח 391 סח 392 סח 393 סח 394 סח 395 סח 396 סח 397 סח 398 סח 399 סח 400 סח 401 סח 402 סח 403 סח 404 סח 405 סח 406 סח 407 סח 408 סח 409 סח 410 סח 411 סח 412 סח 413 סח 414 סח 415 סח 416 סח 417 סח 418 סח 419 סח 420 סח 421 סח 422 סח 423 סח 424 סח 425 סח 426 סח 427 סח 428 סח 429 סח 430 סח 431 סח 432 סח 433 סח 434 סח 435 סח 436 סח 437 סח 438 סח 439 סח 440 סח 441 סח 442 סח 443 סח 444 סח 445 סח 446 סח 447 סח 448 סח 449 סח 450 סח 451 סח 452 סח 453 סח 454 סח 455 סח 456 סח 457 סח 458 סח 459 סח 460 סח 461 סח 462 סח 463 סח 464 סח 465 סח 466 סח 467 סח 468 סח 469 סח 470 סח 471 סח 472 סח 473 סח 474 סח 475 סח 476 סח 477 סח 478 סח 479 סח 480 סח 481 סח 482 סח 483 סח 484 סח 485 סח 486 סח 487 סח 488 סח 489 סח 490 סח 491 סח 492 סח 493 סח 494 סח 495 סח 496 סח 497 סח 498 סח 499 סח 500 סח 501 סח 502 סח 503 סח 504 סח 505 סח 506 סח 507 סח 508 סח 509 סח 510 סח 511 סח 512 סח 513 סח 514 סח 515 סח 516 סח 517 סח 518 סח 519 סח 520 סח 521 סח 522 סח 523 סח 524 סח 525 סח 526 סח 527 סח 528 סח 529 סח 530 סח 531 סח 532 סח 533 סח 534 סח 535 סח 536 סח 537 סח 538 סח 539 סח 540 סח 541 סח 542 סח 543 סח 544 סח 545 סח 546 סח 547 סח 548 סח 549 סח 550 סח 551 סח 552 סח 553 סח 554 סח 555 סח 556 סח 557 סח 558 סח 559 סח 560 סח 561 סח 562 סח 563 סח 564 סח 565 סח 566 סח 567 סח 568 סח 569 סח 570 סח 571 סח 572 סח 573 סח 574 סח 575 סח 576 סח 577 סח 578 סח 579 סח 580 סח 581 סח 582 סח 583 סח 584 סח 585 סח 586 סח 587 סח 588 סח 589 סח 590 סח 591 סח 592 סח 593 סח 594 סח 595 סח 596 סח 597 סח 598 סח 599 סח 600 סח 601 סח 602 סח 603 סח 604 סח 605 סח 606 סח 607 סח 608 סח 609 סח 610 סח 611 סח 612 סח 613 סח 614 סח 615 סח 616 סח 617 סח 618 סח 619 סח 620 סח 621 סח 622 סח 623 סח 624 סח 625 סח 626 סח 627 סח 628 סח 629 סח 630 סח 631 סח 632 סח 633 סח 634 סח 635 סח 636 סח 637 סח 638 סח 639 סח 640 סח 641 סח 642 סח 643 סח 644 סח 645 סח 646 סח 647 סח 648 סח 649 סח 650 סח 651 סח 652 סח 653 סח 654 סח 655 סח 656 סח 657 סח 658 סח 659 סח 660 סח 661 סח 662 סח 663 סח 664 סח 665 סח 666 סח 667 סח 668 סח 669 סח 670 סח 671 סח 672 סח 673 סח 674 סח 675 סח 676 סח 677 סח 678 סח 679 סח 680 סח 681 סח 682 סח 683 סח 684 סח 685 סח 686 סח 687 סח 688 סח 689 סח 690 סח 691 סח 692 סח 693 סח 694 סח 695 סח 696 סח 697 סח 698 סח 699 סח 700 סח 701 סח 702 סח 703 סח 704 סח 705 סח 706 סח 707 סח 708 סח 709 סח 710 סח 711 סח 712 סח 713 סח 714 סח 715 סח 716 סח 717 סח 718 סח 719 סח 720 סח 721 סח 722 סח 723 סח 724 סח 725 סח 726 סח 727 סח 728 סח 729 סח 730 סח 731 סח 732 סח 733 סח 734 סח 735 סח 736 סח 737 סח 738 סח 739 סח 740 סח 741 סח 742 סח 743 סח 744 סח 745 סח 746 סח 747 סח 748 סח 749 סח 750 סח 751 סח 752 סח 753 סח 754 סח 755 סח 756 סח 757 סח 758 סח 759 סח 760 סח 761 סח 762 סח 763 סח 764 סח 765 סח 766 סח 767 סח 768 סח 769 סח 770 סח 771 סח 772 סח 773 סח 774 סח 775 סח 776 סח 777 סח 778 סח 779 סח 780 סח 781 סח 782 סח 783 סח 784 סח 785 סח 786 סח 787 סח 788 סח 789 סח 790 סח 791 סח 792 סח 793 סח 794 סח 795 סח 796 סח 797 סח 798 סח 799 סח 800 סח 801 סח 802 סח 803 סח 804 סח 805 סח 806 סח 807 סח 808 סח 809 סח 810 סח 811 סח 812 סח 813 סח 814 סח 815 סח 816 סח 817 סח 818 סח 819 סח 820 סח 821 סח 822 סח 823 סח 824 סח 825 סח 826 סח 827 סח 828 סח 829 סח 830 סח 831 סח 832 סח 833 סח 834 סח 835 סח 836 סח 837 סח 838 סח 839 סח 840 סח 841 סח 842 סח 843 סח 844 סח 845 סח 846 סח 847 סח 848 סח 849 סח 850 סח 851 סח 852 סח 853 סח 854 סח 855 סח 856 סח 857 סח 858 סח 859 סח 860 סח 861 סח 862 סח 863 סח 864 סח 865 סח 866 סח 867 סח 868 סח 869 סח 870 סח 871 סח 872 סח 873 סח 874 סח 875 סח 876 סח 877 סח 878 סח 879 סח 880 סח 881 סח 882 סח 883 סח 884 סח 885 סח 886 סח 887 סח 888 סח 889 סח 890 סח 891 סח 892 סח 893 סח 894 סח 895 סח 896 סח 897 סח 898 סח 899 סח 900 סח 901 סח 902 סח 903 סח 904 סח 905 סח 906 סח 907 סח 908 סח 909 סח 910 סח 911 סח 912 סח 913 סח 914 סח 915 סח 916 סח 917 סח 918 סח 919 סח 920 סח 921 סח 922 סח 923 סח 924 סח 925 סח 926 סח 927 סח 928 סח 929 סח 930 סח 931 סח 932 סח 933 סח 934 סח 935 סח 936 סח 937 סח 938 סח 939 סח 940 סח 941 סח 942 סח 943 סח 944 סח 945 סח 946 סח 947 סח 948 סח 949 סח 950 סח 951 סח 952 סח 953 סח 954 סח 955 סח 956 סח 957 סח 958 סח 959 סח 960 סח 961 סח 962 סח 963 סח 964 סח 965 סח 966 סח 967 סח 968 סח 969 סח 970 סח 971 סח 972 סח 973 סח 974 סח 975 סח 976 סח 977 סח 978 סח 979 סח 980 סח 981 סח 982 סח 983 סח 984 סח 985 סח 986 סח 987 סח 988 סח 989 סח 990 סח 991 סח 992 סח 993 סח 994 סח 995 סח 996 סח 997 סח 998 סח 999 סח 1000 סח 1001 סח 1002 סח 1003 סח 1004 סח 1005 סח 1006 סח 1007 סח 1008 סח 1009 סח 1010 סח 1011 סח 1012 סח 1013 סח 1014 סח 1015 סח 1016 סח 1017 סח 1018 סח 1019 סח 1020 סח 1021 סח 1022 סח 1023 סח 1024 סח 1025 סח 1026 סח 1027 סח 1028 סח 1029 סח 1030 סח 1031 סח 1032 סח 1033 סח 1034 סח 1035 סח 1036 סח 1037 סח 1038 סח 1039 סח 1040 סח 1041 סח 1042 סח 1043 סח 1044 סח 1045 סח 1046 סח 1047 סח 1048 סח 1049 סח 1050 סח 1051 סח 1052 סח 1053 סח 1054 סח 1055 סח 1056 סח 1057 סח 1058 סח 1059 סח 1060 סח 1061 סח 1062 סח 1063 סח 1064 סח 1065 סח 1066 סח 1067 סח 1068 סח 1069 סח 1070 סח 1071 סח 1072 סח 1073 סח 1074 סח 1075 סח 1076 סח 1077 סח 1078 סח 1079 סח 1080 סח 1081 סח 1082 סח 1083 סח 1084 סח 1085 סח 1086 סח 1087 סח 1088 סח 1089 סח 1090 סח 1091 סח 1092 סח 1093 סח 1094 סח 1095 סח 1096 סח 1097 סח 1098 סח 1099 סח 1100 סח 1101 סח 1102 סח 1103 סח 1104 סח 1105 סח 1106 סח 1107 סח 1108 סח 1109 סח 1110 סח 1111 סח 1112 סח 1113 סח 1114 סח 1115 סח 1116 סח 1117 סח 1118 סח 1119 סח 1120 סח 1121 סח 1122 סח 1123 סח 1124 סח 1125 סח 1126 סח 1127 סח 1128 סח 1129 סח 1130 סח 1131 סח 1132 סח 1133 סח 1134 סח 1135 סח 1136 סח 1137 סח 1138 סח 1139 סח 1140 סח 1141 סח 1142 סח 1143 סח 1144 סח 1145 סח 1146 סח 1147 סח 1148 סח 1149 סח 1150 סח 1151 סח 1152 סח 1153 סח 1154 סח 1155 סח 1156 סח 1157 סח 1158 סח 1159 סח 1160 סח 1161 סח 1162 סח 1163 סח 1164 סח 1165 סח 1166 סח 1167 סח 1168 סח 1169 סח 1170 סח 1171 סח 1172 סח 1173 סח 1174 סח 1175 סח 1176 סח 1177 סח 1178 סח 1179 סח 1180 סח 1181 סח 1182 סח 1183 סח 1184 סח 1185 סח 1186 סח 1187 סח 1188 סח 1189 סח 1190 סח 1191 סח 1192 סח 1193 סח 1194 סח 1195 סח 1196 סח 1197 סח 1198 סח 1199 סח 1200 סח 1201 סח 1202 סח 1203 סח 1204 סח 1205 סח 1206 סח 1207 סח 1208 סח 1209 סח 1210 סח 1211 סח 1212 סח 1213 סח 1214 סח 1215 סח 1216 סח 1217 סח 1218 סח 1219 סח 1220 סח 1221 סח 1222 סח 1223 סח 1224 סח 1225 סח 1226 סח 1227 סח 1228 סח 1229 סח 1230 סח 1231 סח 1232 סח 1233 סח 1234 סח 1235 סח 1236 סח 1237 סח 1238 סח 1239 סח 1240 סח 1241 סח 1242 סח 1243 סח 1244 סח 1245 סח 1246 סח 1247 סח 1248 סח 1249 סח 1250 סח 1251 סח 1252 סח 1253 סח 1254 סח 1255 סח 1256 סח 1257 סח 1258 סח 1259 סח 1260 סח 1261 סח 1262 סח 1263 סח 1264 סח 1265 סח 1266 סח 1267 סח 1268 סח 1269 סח 1270 סח 1271 סח 1272 סח 1273 סח 1274 סח 1275 סח 1276 סח 1277 סח 1278 סח 1279 סח 1280 סח 1281 סח 1282 סח 1283 סח 1284 סח 1285 סח 1286 סח 1287 סח 1288 סח 1289 סח 1290 סח 1291 סח 1292 סח 1293 סח 1294 סח 1295 סח 1296 סח 1297 סח 1298 סח 1299 סח 1300 סח 1301 סח 1302 סח 1303 סח 1304 סח 1305 סח 1306 סח 1307 סח 1308 סח 1309 סח 1310 סח 1311 סח 1312 סח 1313 סח 1314 סח 1315 סח 1316 סח 1317 סח 1318 סח 1319 סח 1320 סח 1321 סח 1322 סח 1323 סח 1324 סח 1325 סח 1326 סח 1327 סח 1328 סח 1329 סח 1330 סח 1331 סח 1332 סח 1333 סח 1334 סח 1335 סח 1336 סח 1337 סח 1338 סח 1339 סח 1340 סח 1341 סח 1342 סח 1343 סח 1344 סח 1345 סח 1346 סח 1347 סח 1348 סח 1349 סח 1350 סח 1351 סח 1352 סח 1353 סח 1354 סח 1355 סח 1356 סח 1357 סח 1358 סח 1359 סח 1360 סח 1361 סח 1362 סח 1363 סח 1364 סח 1365 סח 1366 סח 1367 סח 1368 סח 1369 סח 1370 סח 1371 סח 1372 סח 1373 סח 1374 סח 1375 סח 1376 סח 1377 סח 1378 סח 1379 סח 1380 סח 1381 סח 1382 סח 1383 סח 1384 סח 1385 סח 1386 סח 1387 סח 1388 סח 1389 סח 1390 סח 1391 סח 1392 סח 1393 סח 1394 סח 1395 סח 1396 סח 1397 סח 1398 סח 1399 סח 1400 סח 1401 סח 1402 סח 1403 סח 1404 סח 1405 סח 1406 סח 1407 סח 1408 סח 1409 סח 1410 סח 1411 סח 1412 סח 1413 סח 1414 סח 1415 סח 1416 סח 1417 סח 1418 סח 1419 סח 1420 סח 1421 סח 1422 סח 1423 סח 1424 סח 1425 סח 1426 סח 1427 סח 1428 סח 1429 סח 1430 סח 1431 סח 1432 סח 1433 סח 1434 סח 1435 סח 1436 סח 1437 סח 1438 סח 1439 סח 1440 סח 1441 סח 1442 סח 1443 סח 1444 סח 1445 סח 1446 סח 1447 סח 1448 סח 1449 סח 1450 סח 1451 סח 1452 סח 1453 סח 1454 סח 1455 סח 1456 סח 1457 סח 1458 סח 1459 סח 1460 סח 1461 סח 1462 סח 1463 סח 1464 סח 1465 סח 1466 סח 1467 סח 1468 סח 1469 סח 1470 סח 1471 סח 1472 סח 1473 סח 1474 סח 1475 סח 1476 סח 1477 סח 1478 סח 1479 סח 1480 סח 1481 סח 1482 סח 1483 סח 1484 סח 1485 סח 1486 סח 1487 סח 1488 סח 1489 סח 1490 סח 1491 סח 1492 סח 1493 סח 1494 סח 1495 סח 1496 סח 1497 סח 1498 סח 1499 סח 1500 סח 1501 סח 1502 סח 1503 סח 1504 סח 1505 סח 1506 סח 1507 סח 1508 סח 1509 סח 1510 סח 1511 סח 1512 סח 1513 סח 1514 סח 1515 סח 1516 סח 1517 סח 1518 סח 1519 סח 1520 סח 1521 סח 1522 סח 1523 סח 1524 סח 1525 סח 152

Μία σελίδα της νέας κριτικής έκδοσας του Ταλμούδ (πραγμ. Κετουββότ), έκδοση του Ίνστιτούτου Yad Ha — Ran Herzog, (Ιερουσαλήμ 1972).

μος Αγγαδιστής εξήγησε ως εξής το στίχο από τον Έκκλησιαστή, (1:8): «πάντα τὰ πράγματα είναι εν κόπῳ» ὅτι «ἡ ἄσκησις φλυαρία ἐξαντλεῖ τὸν ἄνθρωπον». Ὡς φαίνεται, ὁ Ρ. Ἀββάου κατέφευγε σ' αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ λόγου, ὅταν δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ γίνει νοητὸς ἀπὸ ὅλους ἢ ὅταν οἱ περιστάσεις τὸ ἀπαίτουσαν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀποδεικνύεται ἕνας πολὺ καλλιερημένος ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς του καὶ τοῦ χώρου του.

Ὁ ἴδιος, ὅχι μόνον διδάξε στὸν ἑαυτὸ του τὴν ἑλληνική, ἀλλὰ ἔδωσε καὶ στίς κόρες του ἑλληνοπρεπή παιδεία. Αὐτὸς ὑπῆρξε ἐκεῖνος ποὺ διζάετο στὸ ὄνομα τοῦ Ρ. Γιοχανάν:²⁹ «Ἐπιτρέπεται νὰ διδάσκοντο ἑλληνικά στὰ κορίτσια, διότι ἀποτελοῦν στολίδι γι' αὐτές». Ἡ ἑλληνική λογοτεχνία ἀποτελεῖ στολίδι γιὰ τίς κοπέλες κάποιας κοινωνικῆς στάθμης, ὅπως αἱ κόρες τοῦ Ρ. Ἀββάου. Ὁ ἴδιος δε ἀποδεικνύεται ὅτι αὐτὸν τὸν κανὼνα δὲν τὸν διδάξε ἀόριστα, ἀλλὰ τὸν ἐφάρμοσε καὶ ἔμπρακτα.

Δὲν θὰ πρέπει ὅμως νὰ παραβλέψουμε τὴ βία ἀντίδραση τοῦ συναδέλφου καὶ φίλου του Ρ. Συμεὼν μπάρ Ἀββα. Ὁ τελευταῖος ἀμφισβήτησε τὴν ὀρθότητα τῆς παραδόσεως τοῦ Ρ. Ἀββάου, ἀμφιβάλλοντας ὅτι ὁ Ρ. Γιοχανάν ἐξέφρασε ποτὲ μιά παρόμοια γνώμη. Μὲ κάποια δόση εἰρωνείας παρατηρεῖ: «Ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ νὰ διδάξει ἑλληνικά στίς κόρες του, ἀποδίδει αὐτὴν [τὴν παράδοσιν] στὸν Ρ. Γιοχανάν».³⁰

Ὁ Ρ. Χίγια μπάρ Ἀββα, σύγχρονος καὶ συγγενὴς τοῦ Ρ. Συμεὼν μπάρ Ἀββα, διδάξε στὸ ὄνομα τοῦ Ρ. Γιοχανάν μὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Ἐξήγησε³¹ δὲ ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἔχει στόχο τὴν καταπολέμησιν τῶν καταδοτῶν, «μὴ πενέ ἄμεσοῦρότ». Ἄν, πράγματι, αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, τότε δὲν ὑπάρχει καμιά διαφορά μεταξὺ ἀγοριῶν

καὶ κοριτσιῶν, ἀναφορικά μὲ τὴ διδασκαλία τῶν ἑλληνικῶν. Ὁ Μ. Jastrow³² στὴν ἐπεξήγησιν τῆς λέξης μα σα ο ῦ παρατηρεῖ ὅτι: «Ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς ἀπαγορευόταν ἐξαιτίας τῶν καταδοτῶν· ἡ γνώση τῆς ἑλληνικῆς ἀποτελοῦσε δέλεαρ γιὰ προδοσίαν».

Ὁ S. Lieberman δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν παραπάνω ἐξήγησιν, τὴν ὁποία θεωρεῖ ἐσφαλμένη. «Δὲν χρειάζεται νὰ πᾶμε τόσο μακριά», λέει. Ὁ λόγος γιὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς μελέτης τῆς ἑλληνικῆς εἶναι διότι, ἄτομα ποὺ κατεῖχαν αὐτὴ τὴ γλῶσσα, μπορούσαν νὰ ὑποδαύσουν αὐτὴ τούτῃ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἐβραϊκῶν δικαστηρίων καὶ τῆς αὐτόνομης δικαστικῆς ἐξουσίας, ὅταν κάποιο ἄτομο, ποὺ πίστευε ὅτι ἀδικήθηκε ἀπὸ κάποιο δικαστικὴ ἀπόφασις, θὰ μπορούσε νὰ ἀπευθυνθεῖ καὶ νὰ ἐφεσιβάλεῖ τὴν ἀπόφασιν ἐνώπιον τῶν ρωμαϊκῶν δικαστικῶν ἀρχῶν. Καὶ πράγματι, ὁ ἴδιος ὁ Ρ. Χίγια μπάρ Ἀββα ἀντιμετώπισε κάποτε μιά παρόμοια περίπτωση³³.

Τόσο ὁ Ρ. Χίγια μπάρ Ἀββα ὅσο καὶ ὁ Ρ. Συμεὼν μπάρ Ἀββα ἀκολούθησαν πάντοτε πιστὰ τὴν παραπάνω διδασκαλία τους. Ἀνάμεσα σ' ὅλες τίς ἀναριθμητές διδασκαλίες καὶ ρητὰ τους δὲν συναντᾶται ἵχνος ἀπὸ ἑλληνικά. Ἀμφότεροι ὑπῆρξαν ἰδιαίτερα τίμιοι, εὐθεῖς καὶ εὐσεβεῖς ἄνθρωποι.

Ἐδῶ ἔχουμε, λοιπόν, μιά σαφὴ εἰκόνα τριῶν ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους μαθητῆς τοῦ Ρ. Γιοχανάν. Παρουσιάζονται ὡς εὐθεῖς, εὐσεβεῖς καὶ ἐξυμνοῖ ἀνδρες. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς, ὁ Ρ. Ἀββάου ἦταν ἐπιπλέον ἄνδρας μὲ εὐρεία μόρφωσις καὶ βαθιὰ καλλιερημένος, ὁ ὁποῖος ἐξῆσε σὲ μιά ἑλληνοποιημένη πόλη, Καισάρεια, ἐνῶ οἱ δύο ἄλλοι σύντροφοί του ἦσαν ἀντίθετοι στὴν ἑλληνικὴ μόρφωσις καὶ ἦσαν, ἀμφότεροι, τελείως ἀπαιδεῖται πᾶνω στὰ ἑλληνικά.

Θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπόψιν ὅτι οἱ δύο τελευταῖοι ἦσαν βαβυλωνιακῆς καταγωγῆς καὶ ὅτι ἀνατράφηκαν ἐκεῖ.³⁴ Σπανίως Βαβυλωνιοὶ σοφοί, ποὺ μετανάστευσαν στὴν Παλαιστίνη, ἀποκοτοῦσαν γνώσεις τῆς ξένης αὐτῆς γλώσσας. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι τὸ Παλαιστινιακὸ Ταλμούδ συμπεραίνει μετὰ βεβαιότητας ὅτι ὁ περίφημος Βαβυλωνῖος σοφὸς Ράβ, (περ. γ αἰῶνας κ.π.) ποὺ μετανάστευσε στὴν Παλαιστίνη, δὲν γνώριζε οὔτε καν ἑλληνικὴ ἀνάγνωσις.

Μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων ἄκρων, τῶν γηγενῶν Παλαιστινίων σοφῶν, ποὺ ζοῦσαν σὲ ἐξελληνισμένες πόλεις καὶ ἦσαν ἐξοικειωμένοι μὲ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, καὶ τῶν Βαβυλωνίων μεταναστῶν, ποὺ ἦσαν τελείως ἀμόρφωτοι περὶ τὰ ἑλληνικά, θὰ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὸν τότε μέσο ραββῖνο, ποὺ ζοῦσε στίς ἐπαρχιακὲς πόλεις καὶ τὰ χωριά. Τὸ ἐπίπεδο τῆς γενικῆς μορφώσεώς του θὰ ἦταν, ἀσφαλῶς, κάπως ὑψηλότερο ἐκείνου τῆς μεσαίας τάξης τῶν κατοίκων τῆς χώρας.

Τὰ παραδείγματα τοῦ οἴκου τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ ἐπικεφαλῆς τῆς Ἀκαδημίας τῆς Καισάρειας, ἀποδεικνύουν ὅτι ὑπῆρχαν δυναμικὰ στοιχεῖα ποὺ εὐνοοῦσαν καὶ ὑποστήριζαν τὴ διδασκίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ

«Ἡδὴ ὁ δεσμός γῆς καὶ αἵματος διευρύνεται, καθὼς ἡ (Βυζαντινὴ) αὐτοκρατορία ξανοίγεται — καλῶς ἢ κακῶς — καθὼς οἱ μεγάλες πηγὲς τῆς ἑλληνικῆς σκέψης θὰ ἐμπνεύσουν τοὺς Ἀραβες, ἄρκετους Ἑβραῖους κι ὅλη τὴν χριστιανικὴ Δύση καὶ Ἀνατολή».

N. Μακρῆ, «Ἑλληνισμός, Ἑλληνικότητα καὶ Μαρξιστικὴ πρόκληση», «Εὐθύνη», (Δεκέμβριος 1982).

στις εβραϊκές μάζες. Ἡ μεσαία τάξη εἶχε ἓνα καλὸ παράδειγμα γιὰ νὰ ἀντιγράφει καὶ νὰ προωθήσει. Ἡ κατώτερη τάξη, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μετὰ ἓνα φτωχὸ ἐλληνικὸ λεξιλόγιο, ἀρχισε σιγὰ σιγὰ νὰ ἀναπτύσσει κάποιο εἶδος ἐλληνικῆς καθομιλουμένης διαλέκτου. Ἀκόμη καὶ λέξεις καθαρὰ σημιτικῆς καταγωγῆς, ποὺ ἀναφέρονται σὲ πρακτικὰ θέματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, βλέπουμε νὰ προσλαμβάνουν κάποια ἐλληνοπρεπὴ μορφή. Στὸ Παλαιστινιακὸ Ταλμούδ³⁵ π.χ. συναντᾶμε τὶς λέξεις χαλιτάρ (πωλητὴς ζαχαρωτῶν) καὶ ναχτομάρ (φούρναρης), μετὰ τὴν προσθήκῃ τῆς ἐλληνικῆς καταλήξεως —άριος. Παρόμοιες ἐξελληνισμένες λέξεις εἰσχώρησαν μετὰ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου στὸ ραββινικὸ λεξιλόγιο καὶ καθιερώθηκαν στὴν καθημερινὴ καθομιλουμένη γλῶσσα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Τὰ περισσότερα στοιχεῖα ἀπὸ τὸ Ταλμούδ ποὺ καταχωροῦνται ἐδῶ ἔχουν ἀντληθεῖ ἀπὸ τὴν Ἑγκυκλοπαίδεια «Judaica» καὶ τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου σύγχρονου Ταλμουδιστῆ καὶ ἐρευνητῆ, Saul Lieberman, (1898): «Greek In Jewish Palestine», (β' ἐκδόση, Νέα Ὑόρκη, 1965).
2. Κυριολεκτικὰ: «Προσθήκη», «Συμπλήρωμα». Τὸ ἔργο αὐτὸ περιέχει τὶς παραδόσεις καὶ τὶς διδασκαλίες ἐκεῖνες ποὺ δὲν συμπεριλήφθηκαν στὸν κανὼνα τῆς Μισνά. Θὰ μπορούσε, συνεπῶς, νὰ ἀποκαλεσθεῖ ἓνα «δευτεροκανονικὸ» ταλμουδικὸ ἔργο. Ὅπως ἡ Μισνά διαιρεῖται σὲ ἑξὶ τάξεις καὶ κάθε τάξη διαιρεῖται σὲ πραγματείες καὶ κεφάλαια.
3. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀπορρέει ἀπὸ τὸ θρύλο ἐκεῖνο ποὺ μιλεῖ γιὰ τὰ 70 ἔθνη τῆς Οἰκουμένης.
4. Βέβαια, ἡ ἱκανότητα νὰ συνδιαλέγεται ἓνας σὲ μιὰ ξένη γλῶσσα δὲν σημαίνει ἀπαραίτητως καὶ ἀριστη γνῶση τῆς γλῶσσας αὐτῆς.
5. Β.Τ., πραγμ. Σανεδρίν. 17β.
6. Λόγω τῆς νεαρᾶς ἡλικίας του δὲν φέρει ἀκόμη τὸν τίτλο τοῦ ραββί.
7. Διδάσκαλοι τῆς Μισνά (ἐν. Τάνα), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἀμοραῖμ, (ἐν. Ἀμορά), τοὺς διδασκάλους τῆς μεταγενέστερης Ταλμουδικῆς περιόδου.
8. «Judaica», τομ. 10, σελ. 279 - 281.
9. Στὸ Π.Τ. πραγμ. Πεά 1:1, τὸ ἐρώτημα καταγράφεται ὡς ἑξῆς: «Ἐπιτρέπεται νὰ διδάξει κάποιος τὸ γιὸ του ἐλληνικά;» Στὴν Τασέφα, πραγμ. Ἀβοδὰ Ζαρά 1:20, τὸ ἐρώτημα ἀφορᾷ τὴ διδασκαλία «...ἐλληνικῶν βιβλίων;» Τέλος, στὸ Μιδράς Τεϊλμ 1:17, τὸ ἴδιο ἐρώτημα ἀναφέρεται στὴ διδασκαλία «...ἐλληνικῆς σοφίας;» Ἀπὸ τὶς παραπάνω ἐκφράσεις γίνεται σαφές ὅτι τὸ ἐρώτημα, ἂν ἐπιτρέπεται ἢ ὄχι ἡ διδασκαλία τῶν ἐλληνικῶν, δὲν περιορίζεται μόνο στὴ διδασκαλία τῆς γλῶσσας ἀλλὰ ἀφορᾷ τὴν ἐν γένει ἐλληνικὴ λογοτεχνία.
10. Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, 1:8.
11. Οἱ ἀπόψεις τῶν ραββίνων ἐπὶ τοῦ θέματος ποικίλλουν, ὅπως θὰ δοῦμε καὶ παρακάτω, ἀνάλογα μετὰ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ καθενὸς, τὸ χῶρο προελεύσεώς τους καὶ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐζησαν.
12. Πραγμ. Μεγγιλά, 1:11.
13. «Σύμφωνα μετὰ τὴν πατερικὴ παράδοση ὁ Ἀκύλας ἦταν προσήλυτος ἀπ' τὴ Σινώπη τοῦ Πόντου καὶ συγγενῆς ἐξ ἀγχιστείας μετὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανό. Κατὰ τὴ ραββινικὴ παράδοση ἦταν προσήλυτος καὶ μαθητὴς διαφόρων ραββίνων. Ὁ Ἀκύλας ἐζήσῃ το πρῶτο ἡμισυ τοῦ 2ου αἰῶνα... Ἡ μετάφραση τοῦ Ἀκύλα, τῆς ὁποίας ἀποσπάσματα μόνο σώζονται σήμερα, χαρακτηρίζεται γιὰ τὴν κατὰ λέξιν ἀπόδοση τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου, στὴν ὁποία θυσιάζεται τὸ ἐλληνικὸ γλωσσικὸ αἶσθημα. Ἡ μέχρι δουλικότητος, ὅμως, πιστὴ ἀπόδοση τοῦ ἐβραϊκοῦ πρωτοτύπου... δὲν ὀφείλεται σὲ δύναμι χριστιανισμοῦ τῆς ἐλληνικῆς γλῶσσας, ἀλλὰ στὴν προσπάθεια τοῦ μεταφραστῆ νὰ προσέξει ὄχι τόσο τὴν ἐκφραση ἀλλὰ τὴν κατὰ λέξιν ἀπόδοση τοῦ ἐβραϊκοῦ πρωτοτύπου. Ἡ μετάφραση τοῦ Ἀκύλα... ἐκτιμήθηκε ὄχι μόνο ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς λόγιους Χριστιανούς, ὅπως τὸν Ὡριγένη καὶ τὸν Ἰερώνυμο...», Δαμιανὸς Ἀθ. Δοίκου, «Συνοπτικὴ Εἰσαγωγή στὴν Παλαιὰ Διαθήκη», Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 135.

Ἐκδικήθηκε

τῇ... σταύρωση τοῦ Χριστοῦ

ΕΚΔΙΚΗΘΗΚΕ με... καθυστέρηση τοὺς Ἑβραίους ὁ ἐργάτης Γιώργος Ἀνδρέου Μοδῆς, 31 χρόνων, γιατί, ὅπως ἰσχυρίστηκε, σταύρωσαν τὸν Χριστό.

Καταδικάστηκε ἐρήμην σὲ φυλάκιση 10 μηνῶν, ἀπὸ τὸ Αὐτόφωρο Τριμελές.

Ὁ Μοδῆς συνελήφθη στὶς 2 - 12-82 νὰ σπάει μετὰ κλωσιεὶς τὴ βιτρίνα τοῦ Ἰσαάκ - Νίκου Μπενβενίστη, 36 χρόνων στὴν ὁδὸ Κολοκοτρώνη καὶ Αἰόλου.

Στὴν ἀπολογία ποὺ εἶχε δώσει στὴν ἀστυνομία ὁ Μοδῆς, εἶχε πεῖ ὅτι τὸ ἔκανε γιὰ νὰ ἐκδικηθεῖ τοὺς Ἑβραίους.

[«Ἔθνος», 21.12. 1982]

14. Ψαλ. 45:3.
15. Β.Τ., πραγμ. Μεγγιλά 9β.
16. Γένεσις, 9:27.
17. Γεν. 10:2. Σύμφωνα μετὰ τὶς γενεαλογίες τῆς Γένεσεως οἱ μὲν Ἑβραῖοι εἶναι ἀπόγονοι τοῦ Σὴμ, οἱ δὲ Ἕλληνες τοῦ Ἰάφεθ. Κατὰ τὴ ραββινικὴ παράδοση αὐτὰ τὰ δύο ἔθνη ἀποτελοῦν τοὺς σημαντικότερους ἀπογόνους καὶ τοὺς κατ' ἐξοχὴν πνευματικούς κληρονόμους τους. Μετὰ βάση τὰ παραπάνω, ἡ ραββινικὴ ἐρμηνευτικὴ παράδοση συσχετίζει τὸ ὄνομα Γιάφετ (= Ἰάφεθ) μετὰ τὴ λέξη γιαφέ, τὸ ὠραῖον, καὶ βλέπει σὺν πρωταρχικῇ ἀποστολῇ τοῦ Ἰανάν (= Ἑλλάς, γιοῦ τοῦ Ἰάφεθ) τὴν ἐξάπλωση καὶ ἐδραίωση τῆς ἔννοιας τοῦ «κάλλους» καὶ τοῦ «ὠραίου».
18. Πραγμ. Σοτά, 15. Ἐπίσης Π.Τ. πραγμ. Σαρπάτ 6:1, Β.Τ. Σοτά 49β, καὶ ἀλλοῦ.
19. Β.Τ. Σοτά 49β, ἡ ἀναφορά εἶναι στὴν «ἐλληνικὴ σοφία».
20. Πραγμ. Σοτά 49β, καὶ ἀλλοῦ.
21. Βλ. παραπάνω. Ἡ ἔννοια εἶναι ὅτι αὐτές οἱ δύο γλῶσσες εἶναι οἱ ὠραιότερες καὶ οἱ ποιητικότερες.
22. Κάτι ἀνάλογο παρατηρεῖτο στὴ χώρα μας στὶς ἀρχές τοῦ 20ου αἰῶνα μετὰ τὴ γαλλικὴ γλῶσσα καὶ γενικὰ τὴ γαλλόφωνη κουλτούρα, ποὺ εἶχε κατακλύσει τὰ «σαλόνια».
23. Ἐστὶ μετονομάστηκε κατὰ τοὺς ἐλληνιστικούς χρόνους τὸ ἐβραϊκὸ τοπωνύμιον Bet Gubrin - Βαίτογαβρεῖ, Μ. Stern, «Greek and Latin Authors on Jews and Judaism», (Ἰερουσαλὴμ, 1980, τόμ. β', σελ. 170).
24. Π.Τ. πραγμ. Μεγγιλά, 1:1. Ἐπίσης στὸ Β.Τ. πραγμ. Χαγγινά 15β, ἀναφέρεται ὅτι: «Ποτὲ δὲν ἔπαψε νὰ ἀπαγγέλλει ἐλληνικὴ ποίηση».
25. «Judaica», τομ. 2, σελ. 35 - 36.
26. Μπερεσίθ Ραμπά, 14:2. Ἐρμηνευτικὸ ἔργο - ἡ παλαιότερη μορφή ἐπεξεργασίας καὶ σχολιασμοῦ τοῦ κειμένου τῆς Βίβλου.
27. Ἀφήγησιν το τμήμα ἐκεῖνο τῆς ραββινικῆς διδασκαλίας ποὺ δὲν ἀσχολεῖται μετὰ θέματα νομικοῦ χαρακτῆρος.
28. Μιδράς Ἀγκαδόλ, (τίτλος ἐρμηνευτικοῦ ἔργου), Ἔξ. 2:2.
29. Π.Τ. πραγμ. Πεά, 1:1.
30. Σύμφωνα μετὰ παραπάνω ἀποψη τοῦ Ρ. Συμεὼν μπάρ Ἀββα, στὸ ἔργο Μιδράς Πιρκέ ντέ Ραββί (ἐκδ. Grunhert, σελ. 58), διαβάζουμε ὅτι: «ὁ Ρ. Γιοχανάν εἶπε... ἕνας ἀπαγορεύεται νὰ διδάξει ἐλληνικά στὴν κόρη του, ὅπως ἀπαγορεύεται καὶ στὸν ἴδιον νὰ τὰ σπουδάσει».
31. Π.Τ. πραγμ. Πεά, 1:1.
32. 1829 - 1903, συντάκτης τοῦ κλασικοῦ Ταλμουδικοῦ λεξικοῦ: «Dictionary of the Targumim, the Talmud Babil and Yerusalemi and the Midrashic Literature».
33. Π.Τ. πραγμ. Μεγγιλά, 3:3.
34. Π.Τ. πραγμ. Μασσρότ, 52α.
35. Πραγμ. Χαλά 2:6 καὶ ἀλλοῦ.

‘Η «πληγή» του Ἰσραήλ

Ευκολο νά κατηγοροῦμε ὅλους τοὺς Ἰσραηλινούς γιὰ τὶς πράξεις τῆς κυβερνήσεώς τους. Εὐκολο νά κατηγοροῦμε τὸν σιωνισμό. Ἀλλὰ τί εἶναι αὐτό τὸ κίνημα καὶ πῶς τὸ βλέπουν σήμερα οἱ Ἑβραῖοι;

Πολυχρησιμοποιημένος, ξεκομμένος ἀπὸ τὶς ρίζες του νοήματός του, στὶς μέρες μας ὁ ὅρος «Σιωνισμός» ἔχει φορτισθεῖ μὲ ἀρνητικὲς ἔννοιες καὶ προφέρεται πιά ὅπως οἱ λέξεις «καπιταλισμός» στὴν ΕΣΣΔ καὶ «κομμουνισμός» στὶς ΗΠΑ.

Δύο παράγραφοι τῆς Ἰδρυτικῆς χάρτας τῆς Ὁργάνωσης γιὰ τὴν Ἀπελευθέρωση τῆς Παλαιστίνης (PLO) (1964), ὁδήγησαν στὴ διαμόρφωση τῆς νέας αὐτῆς καταστάσεως πραγμάτων. Ἄρθρο 15: Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Παλαιστίνης, ὅπως τὴν ἐννοοῦν οἱ Ἀραβες, εἶναι ἐθνικὸ καθήκον γιὰ νά παταχθεῖ ἀπὸ τὴ μεγάλη ἀραβικὴ πατρίδα ἡ ἰμπεριαλιστικὴ σιωνιστικὴ εἰσβολή καὶ γιὰ νά ἐξαλειφθεῖ ἡ σιωνιστικὴ παρουσία ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη. Ἄρθρο 20: Οἱ προφάσεις περὶ ἱστορικῶν καὶ θρησκευτικῶν δεσμῶν τῶν Ἑβραίων μὲ τὴν Παλαιστίνη, δὲν ἀνταποκρίνονται στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα, στὶς βασικὲς ἀντιλήψεις τοῦ κράτους. Ὁ Ἰουδαϊσμός, πού εἶναι θρησκεία, δὲν ἀποτελεῖ ἀνεξάρτητὴ ἐθνότητα. Κατὰ συνέπεια οἱ Ἑβραῖοι δὲν εἶναι ἕνας λαός, μὲ ξεχωριστὴ δική τους ταυτότητα. Εἶναι πολῖτες τῶν κρατῶν στὰ ὁποῖα ἀνήκουν.

Ἡ ἐξτρεμιστικὴ αὐτὴ ἀποψη ἀποτέλεσε ἐπὶ δύο σχεδὸν δεκαετίες τὴ βάση τῆς νομιμότητος ὧν τῶν ἐνεργειῶν τῆς PLO καὶ μόλις πρόσφατα ξεπεράστηκε, ἐν μέρει, μὲ τὴ διακήρυξη τῆς ἀραβικῆς διασκέψεως τοῦ Φέζ, πού ἀναγνωρίζει, ἐμμέσα, τὸ Ἰσραήλ.

Στὶς 17 Ὀκτωβρίου 1975 ἡ Γενικὴ Συνέλευση τοῦ ΟΗΕ ἐνέκρινε μιὰ ἀπόφαση πού καταδικάζει τὸ Σιωνισμό, ὁ ὁποῖος ἐξομοιώνεται μὲ κάθε ἄλλη μορφή φυλετικῆς διακρίσεως καὶ ρατσισμοῦ. Μετὰ τὴν ἀπάνθρωπη σφαγὴ στὴ Βηρυτὸ ἡ ἰδία ἡ ἰδέα τοῦ Σιωνισμοῦ κινδυνεύει νά προκαλέσει ἕναν γενικότερο ἀντισημιτισμό, ὅπως ἀφήνουν νά ἐννοηθεῖ ἀκόμα καὶ τὰ κύρια ἄρθρα τῶν πῶς ὑπεύθυνων δημοσιογράφων.

Πρὶν δέκα χρόνια κανεὶς δὲν εἶχε σκεφτεῖ νά διασύρει τὸ «ἀμερικανικὸ ἔθνος» γιὰ τὴν ἀνελέητὴ ἐπέμβαση στό Βιετνάμ. Καταδικάστηκαν ἡ κυβέρνησις Τζόνσον, ἡ Διεύθυνση τῆς CIA, οἱ στρατιωτικοὶ διοικητές. Πρὶν εἴκοσι χρόνια κανεὶς δὲν πίστευε ὅτι ἔπρεπε νά καταδικάσει ὁλόκληρη τὴ Γαλλία, καὶ ὄχι μόνο τὴν κυβέρνησίν της, γιὰ ὅ, τι συνέβαινε στὴν Ἀλγερία.

Πρὶν σαράντα χρόνια δὲν καταδικάστηκε ὁ γερμανικὸς λαὸς γιὰ τὴν ἐξολόθρευση ἐκατομμυρίων ἀνθρώπων ἀλλὰ ὁ ναζισμός. Ἄν γίνεται παράβαση αὐτοῦ τοῦ κανόνα τώρα καὶ κατηγορεῖται ἡ «πληγὴ τοῦ Ἰσραήλ» καὶ ὄχι ἡ κυβέρνησις Μπέγκιν, τὸ φαινόμενο ἐρμηνεύεται σάν σύμπτωμα.

Ἀλλωστε, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ἔκφραση «διεθνὴς Σιωνισμός» μοιάζει πολὺ μὲ τὸ «διεθνὴ Ἰουδαϊσμό», πού ἦταν τῆς μόδας στὰ φασιστικὰ καθεστῶτα τῆς δεκαετίας τοῦ '30, ἀξίζει νά δοῦμε πῶς γεννήθηκε καὶ μὲ ποιά χαρακτηριστικὰ παρουσιάστηκε τὸ θρησκευτικὸ καὶ πολιτικὸ ἰδανικὸ τοῦ Σιωνισμοῦ.

Ὁ πρῶτος ἐνθερμος ὑποστηρικτὴς τοῦ κινήματος στὴν Εὐρώπη, στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, ἦταν ὁ Λύττρουγγρος δημοσιογράφος Τεοντόρ Χέζλ. Φοιτητὴς στὸ πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης εἶχε φροντίσει γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ

Ἀριστερά, ἡ «Ἐξοδος» ἀπὸ τὸ Σινά. Δεξιὰ καὶ κάτω σκηνές φρίκης ἀπὸ ἀντισημιτικὲς ἐνέργειες στὸ Παρίσι.

ἀντισημιτισμοῦ ἀνάμεσα στοὺς συμφοιτητές του. Τὸ 1894 τὸν ἔστειλαν νά παρακολουθήσει στὸ Παρίσι, γιὰ λογαριασμό τῆς ἐφημερίδας «Die Neue Freie Presse», τὴ δίκη τοῦ Ἑβραίου Ντρέυφους, πού εἶχε κατηγορηθεῖ ὅτι ἀποκάλυψε στρατιωτικὰ μυστικά στους Γερμανούς. Ὁ Ντρέυφους ἦταν Γάλλος ἀξιωματικός, περισσότερο Γάλλος παρά Ἑβραῖος. Κι ὅμως ἐναντίον του εἶχαν στραφεῖ μόνο ἐπειδὴ ἦταν σημιτικῆς καταγωγῆς. Στὸ μεταξύ τὸ 1882, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου Β΄ ἐξαπολύθηκαν στὴ Ρωσία τὰ πρῶτα ἀνελέητα «πογκρόμ» ἐναντίον τῶν Ἑβραίων τῆς χώρας.

Μεταξὺ Ἰ881 καὶ 1914, πάνω ἀπὸ δύο ἑκατομμύρια Ἑβραῖοι, ὑπὸ διωγμὸν, μετανάστευσαν στὴν Ἀμερική. Ἐλάχιστοι σκέφτηκαν νά πᾶνε στὴν Παλαιστίνη.

Ὁ Σιωνισμός τοῦ Χέζλ ἦταν ἡ ἀπάντησις στὸ κύμα τῶν διωγμῶν.

Τὸ 1895 ὁ Χέζλ δημοσίευσε ἕνα δοκίμιο μὲ τίτλο «Τὸ κράτος τῶν Ἑβραίων», στὸ ὁποῖο γιὰ πρώτη φορά διατυπώνεται ξεκάθαρα ἡ δυνατότητα μιᾶς ἐπιστροφῆς στὴ Γῆ τοῦ Ἰσραήλ, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ πρόγονοι πρὶν ἀκόμα μεταμορφωθεῖ, σύμφωνα μὲ τὴν προσηνυμία πού ἔδωσαν

οι Ρωμαίοι, σέ «Philistin» (Παλαιστίνη), δηλαδή χώρα των Φιλισταίων.

Ο Σιωνισμός γεννήθηκε από την πεποίθηση ότι η μόνη δυνατότητα να αποφευχθεί μία μελλοντική καταδίωξη ήταν να υπάρχει ένα έθνικό έδαφος. Τό ρεύμα που ακολούθησε τὸ κίνημα ήταν λαϊκό με προοδευτικές τάσεις που ταίριαζε, σέ πολλά σημεία, μέ τό Σοσιαλισμό. Σέ τέτοιο βαθμό μάλιστα, ὥστε ὁ Σιωνισμός δέχτηκε τήν αντίδραση τῶν δογματικῶν ἰουδαϊστῶν, οἱ ὁποῖοι θεωροῦν ὅτι εἶναι μία ἰδέα πού περιορίζει τόν ἑβραϊσμό καί γιά πολλούς λόγους ἐρχεται σέ ἀντίθεση μέ τίς Γραφές.

Στό μεταξύ, στή Βίλνα, τό 1897, γεννιόταν τό Μπούντ (Μαρξιστικό ἑβραϊκό κίνημα) πού ἰδεολογικά προσέγγιζε τίς ἀπόψεις τῶν μενσεβίκων τοῦ ρωσικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ὑποστήριζε, μεταξύ τῶν ἄλλων, ὅτι ἡ ἐθνική συνείδηση δέν ήταν ἀστική προκατάληψη ἀλλά ἀντίθετα τό προλεταριάτο κάθε ἔθνους ἔπρεπε νά ὀργανώνεται μέ τρόπο αὐτόνομο.

Οἱ πρῶτοι Ἑβραῖοι, 13 νέοι ἄνδρες καί μία κοπέλα, ἐφτασαν στήν Παλαιστίνη τό 1882. Αὐτοονομάστηκαν «Χοβεβέ Ζιόν», (Λάτρεις τῆς Σιών) ἀπό τό ὄνομα τοῦ λόφου κοντά στήν Ἱερουσαλήμ, στήν κορυφή τοῦ ὁποῖου ὁ Δαβίδ εἶχε κτίσει τήν κατοικία του. Τό πρῶτο χωριό (Ρισόνλε - Ζιόν) κτίστηκε στήν ἄμμο τῆς ἐρήμου, σέ ἀπόσταση ἑνός περίπου χιλιομέτρου νοτιοανατολικά τοῦ Τέλ Ἀβίβ.

Ἡ γεωργική ἐργασία, ὀργανωμένη συλλογικά σέ κιμπούτς ἢ μοσάβ, ἀπέκτησε σύντομα μεγάλη σημασία, μέ σκοπό ὄχι μόνο τήν καλλιέργεια τῆς γῆς ἀλλά καί τό ξεπέραςμα αἰῶνων ὁλόκληρων φυσικῆς ἀδράνειας στήν κλειστή κοινωνία τοῦ γκέτο.

Κατά τά χρόνια πού ἀκολούθησαν ἐφθασαν πολλά κύματα μεταναστῶν: Τό 1918, κατοικοῦσαν 60 χιλιάδες Ἑβραῖοι. Τό 1931, 175 χιλιάδες. Τό 1938, 217 χιλιάδες.

Τό 1939, 429 χιλιάδες. Ξεκινώντας ἀπό τό Σιωνισμό αὐτοὶ οἱ μετανάστες ἤθελαν νά συγκεράσουν ἐθνικισμό καί σοσιαλισμό. Ὁ τελευταῖος σήμαινε ὅτι θά ἱδρυναν μία κοινωνία ἀπαλλαγμένη ἀπό τήν ἐκμετάλλευση καί τά βάσανα.

Αὕτη ἡ ἀντίληψη ὑπάρχει καί σήμερα στή βάση τοῦ Σιωνισμοῦ μέ τήν ὀρθή ἔννοια: Ἐνα κράτος πού θά παραχωρηθεῖ στοὺς Ἑβραίους γιά νά ζήσουν σύμφωνα μέ τίς παραδόσεις τους, μιλώντας τή δική τους γλώσσα. Τό κράτος αὐτό θά χρησιμεύσει σάν καταφύγιο γιά ὅλους τοὺς καταδιωκόμενους Ἑβραίους (νόμος τῆς Ἐπιστροφῆς).

Ἀπό πολιτική ἀποψη ὁ Σιωνισμός δέχτηκε τίς δύο σημαντικότερες διεθνεῖς ἀναγνώσεις, στίς 2 Νοεμβρίου 1917 καί τό Μάιο τοῦ 1947. Τό 1917 ὁ Ἀγγλος ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Λόρδος Μπάλφορ ἀναγνώρισε τό δικαίωμα τῶν Ἑβραίων νά ἱδρύνουν «ἐθνική ἐστία» στήν Παλαιστίνη. Τό 1947 ὁ Σοβιετικός ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Γκρομύκο μιλώντας ἐνώπιον τοῦ ΟΗΕ εἶπε: «Τό γεγονός ὅτι καμιά δυτική χώρα δέν μπόρεσε νά προστατεύσει τά στοιχειώδη δικαιώματα τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ καί νά τόν σώσει ἀπό τή σφαγὴ τῶν φασιστῶν, δικαιολογεῖ τήν ἐπιθυμία τῶν Ἑβραίων νά ἔχουν δικό τους κράτος. Ἡ ἀρνήση τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ εἶναι ἀπαράδεκτη».

[Ἀπό τό ἰταλικό περιοδικό «Panorama», ἀναδημοσίευση στή «Ἑπικήρα», 6.1.1983].

Τά σημειωματάρια καί ὁ κρανίου τόπος

Στό Ἰνστιτούτο Ἱστορίας τοῦ Μονάχου ἐκτίθενται ἐδῶ καί λίγο καιρό ἔξι σημειωματάρια τοῦ Χέρμαν Γκαίρινγκ. Πρόκειται γιά σημειώσεις πού ὁ στρατάρχης τῶν Ναζὶ κρατοῦσε ἀπό τό 1941 ὡς τό 1944 γιά τά τηλεφωνήματα καί τά ραντεβού του μέ ἄλλους συμπατριῶτες του ἐγκληματίες πολέμου. Τά σημειωματάρια ἀγοράστηκαν τό περασμένο καλοκαίρι ἀπό τήν ὁμόσπονδη κυβέρνηση τῆς Βαυαρίας σέ ἕναν πλειστηριασμό στό Λονδίνο. Κι ἐνῶ οἱ σημειώσεις τοῦ Γκαίρινγκ ἔχουν πιά μουσειακή ἀξία, ὁ κόσμος ἐξακολουθεῖ νά συγκλονίζεται ἀπό τ' ἀποτελέσματά τους: Τρία μίλια μακριά ἀπό τό ναζιστικό στρατόπεδο συγκεντρώσεως Μπέργκεν - Μπέλσεν, καθώς ἔσκαβαν γιά νά χτίσουν ἕνα γυμναστήριο, μερικοὶ Δυτικογερμανοὶ ἐργάτες ἀνακάλυψαν τοὺς σκελετοὺς 66 ἀνθρώπων πού μαρτύρησαν ἐκεῖ. Ὑπολογίζεται ὅτι στό Μπέργκεν - Μπέλσεν ἔχασαν τή ζωή τους πάνω ἀπό 50.000 Ἑβραῖοι.

[Περιοδικό «Ἑπικήρα», 13.1.1983]

Χωριό του σαχαρικού 'Ατλαντά. Στην περιοχή αυτή βασίλευσε η Θρυλική Καΐνα.

Καΐνα έναντίον 'Ισλάμ

‘Η Θρυλική Έβραία βασίλισσα τῶν Βερβέρων, πού ἀντιστάθηκε στό ἰσλαμικό κύμα

Πενήντα χρόνια μετά τό θάνατο τοῦ Μωάμεθ, οἱ πρῶτοι πολεμιστές τοῦ 'Ισλάμ ξεχύνονται ἀκάθεκτοι στή Βόρεια Ἀφρική. Τίποτα δέν φαίνεται ἰκανό νά τοὺς σταματήσει. Ὡστόσο μιά γυναίκα ὀρθώνει τό ἀνάστημά της γιά ν' ἀναχαιτίσει τή στρατιά τοῦ Προφήτη. Μιά Ἰουδαία βασίλισσα, πού γίνεται ἡ ψυχὴ τῆς βερβερικής ἀντίστασης κατὰ τοῦ κατακτητῆ: ἡ Καΐνα. Ἡ προσωπικότητά της εἶναι τόσο θρυλική, ὥστε πολλοὶ πιστεύουν ὅτι εἶναι γέννημα τῆς φαντασίας κάποιου Ἀραβὰ ποιητῆ. Ἀλλά ὑπάρχουν πολλές ἐνδείξεις πού πείθουν ὅτι ἡ Καΐνα πράγματι ὑπῆρξε. Καί εἶναι γνωστή ἡ πεισματική ἀντίσταση τῶν φυλῶν τοῦ Ὁρές κατὰ τῶν Μουσουλμάνων εἰσβολέων. Μετά τό θάνατο τῆς θρυλικῆς αὐτῆς βασίλισσας, ὅλο τό Μαγκρέμπ (Μαρόκο, Ἀλγερία, Τυνησία) προσηλυτίστηκε στό Μωαμεθανισμό σέ λίγους μῆνες καί τό 'Ισλάμ ἐφθασε ὡς τό Γι-βραλτάρ, τά Πυρρηναῖα καί, μόνο τριάντα χρόνια ἀργότερα, ὡς τό Πουατιέ τῆς Γαλλίας.

Πόσο παράξενη ἀλήθεια εἶναι ἡ μορφή τῆς γυναίκας αὐτῆς. Θρυλική ὅσο ζοῦσε, ἔμεινε ἀνέλπιστα «ζωντανή» καί μετά τό θάνατό της....

Ὡστόσο ἡ θρυλική αὐτή βασίλισσα ἴσως νά μήν ὑπῆρξε ποτέ. Ὅλα ὅσα ξέρουμε γι' αὐτήν προέρχονται ἀπό Ἀραβες ἱστορικούς, ὅπως ὁ Ἱμπν Χαλντούν (1332 - 1406) πού ἔγραψε τό περιστατικό μετά ἀπό αἰῶνες, ἐπαναλαμβάνοντας λαϊκές παραδόσεις, πού δέν εἶναι εὐκόλο νά ἐπιβεβαιωθοῦν. Σημειώνουμε λοιπόν ἀμέσως ὅτι ἡ Καΐνα εἶναι μυθικό πρόσωπο. Ἀλλά προβάλλει τόσο ζωηρά ἀπό τήν ομίχλη τοῦ παρελθόντος, πού μᾶς πείθει γιά τήν ἱστορική της ὑπόσταση. Ὁ θρύλος, ἄλλωστε, τῆς ἀποδίδει χαρακτηριστικά πολὺ ἀνθρώπινα καί κατορθώματα κάθε ἄλλο παρὰ ἀπίθανα.

Βρισκόμαστε στό Ὁρές, τέλη περίπου τοῦ 7ου αἰῶνα μ.Χ. Τό Ὁρές εἶναι ἓνας ἐπιβλητικός ὄρεινός ὄγκος, πού δεσπόζει νοτιοανατολικά τῆς Ἀλγερίας στά πόδια τοῦ σαχαρικού Ἀτλαντά. Οἱ Βέρβεροι πού τό κατοικοῦν ἔζησαν στό περιθώριο τῆς ἱστορίας τῶν διαδοχικῶν πολιτισμῶν πού γνώρισαν οἱ παράλιες περιοχές τῆς Β. Ἀφρικῆς. Σκληροί, γενναῖοι, δεμένοι βαθιά μέ τίς πολιτιστικές καί γλωσσολογικές ἰδιομορφίες τους, ὑπερήφανοι καί ἀνεξάρτητοι, οἱ ὀρεσεῖβιοι αὐτοί ποτέ δέν ἀνέχθηκαν τό ζυγὸ τῶν ξένων, Καρχηδονίων, Ρωμαίων, Βυζαντινῶν, Ἀράβων ἢ Γάλλων.

Ὅσο γιά τήν ἐποχή, ὑπενθυμίζουμε ὅτι, σύμφωνα μέ ἱστορικά δεδομένα, ὁ Μωάμεθ πέθανε τό 632, δηλαδή πενήντα περίπου χρόνια πρὶν ἡ Καΐνα ἐμφανιστεῖ στό προσκήνιο. Ἐπίσης ὑπενθυμίζουμε ὅτι ἡ μάχη τοῦ Πουατιέ, πού ἀναχαίτισε ὀριστικά τήν ἐξάπλωση τοῦ 'Ισλάμ στήν Εὐρώπη, ἔγινε τό 732, δηλαδή τριάντα χρόνια περίπου μετά τό θάνατο τῆς ἡρωίδας μας. Θα πρέπει λοιπόν νά ὑπολογίσουμε ὅτι τό πρῶτο κατόρθωμα τῆς Καΐνα ἔγινε γύρω στό 688 καί νά τοποθετήσουμε τό τέλος τῆς ἐποποιίας της γύρω στο 702.

Ἀλλά αὐτό δέν ἔχει τόση σημασία. Τό οὐσιώδες ἱστορικό στοιχεῖο εἶναι ἡ ἀφίξη τῶν πρώτων μουσουλμανικῶν στρατευμάτων, πού καταχρηστικά ὀνομάστηκαν ἀραβικά, στίς πύλες τῆς σημερινῆς Τυνησίας, πού τότε βρισκόταν ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας. Τά στρατεύματα αὐτά, μέ ὀρμητήριο, φυσικά, τήν Ἀνατολή, ἔχουν πίσω τους τή λιβυκὴ ἔρημο. Προσκρούουν στήν ἀντίσταση τῶν ντόπιων πληθυσμῶν. Οἱ εἰσβολεῖς, πού νικῆθηκαν στήν ἀρχή, ὀπισθοχωροῦν. Ἀλλά λίγο ἀργότερα ἡ ἀντίσταση τῶν ντόπιων ὑποχωρεῖ μπροστά στό νέο κύμα τῶν εἰσβολέων, πού ἐπε-

κτείνονται χωρίς να συναντήσουν ουσιαστικά εμπόδια, σέ-
υλο το Μαγκρέμπ και από κει στην Ίσπανία και στα νότια
της Γαλλίας, για να αναχαιτιστούν στο Πουατιέ.

Τήν πρόσκαιρη αυτή αντίσταση των Βερβέρων κατά
του Ίσλαμ, την τελευταία δεκαετία του 7ου αιώνα, ένσαρ-
κώνει η Καΐνα. Ο Θρύλος τη θέλει οργανώτρια και αρχηγό
της αντίστασης. Ήταν βασίλισσα μιας φυλής του Ωρές,
των Τζοράουα. Φαίνεται πως το 688 συνέτριψε πράγματι
έναν Άραβα στρατηγό, τον Χασάν ιμπν αλ Νουμάν ή Χα-
σάν ιμπν αλ Άμρίν (συναντούμε και τα δυο ονόματα). Είναι
άγνωστη ή πραγματική σημασία της μάχης. Ίσως να ήταν
πράγματι μία μεγάλη μάχη, ίσως πάλι μία απλή μικροσυμ-
πλοκή. Ωστόσο, σύμφωνα πάντοτε με το Θρύλο, οι έπι-
δρομείς άποκρούονται και άπωθούνται πέρα από το Γκαμ-
πές. Η Καΐνα γίνεται κύρια όλης της Τυνησίας και της άνα-
τολικής Άλγερίας. Μόνο μετά το θάνατό της οι κατακτητές
βρίσκουν το πεδίο ελεύθερο.

Είναι μάταιο να θελήσει κανείς να ξαναγράψει την ιστο-
ρία. Άλλα ό πειρασμός είναι μεγάλος. Τί θα συνέβαινε άν
οι Βέρβεροι άντιστέκονταν κατά της είσβολής του Ίσλαμ
μερικά χρόνια άκόμη; Η έρημος της Τριπολίτιδος δέν ήταν
άσφαλώς ιδανικό όρμητήριο για ένα σημαντικό στρατό
είσβολής, τον όποιο άπαιτούσε μία μακρόχρονη όργανω-
μένη έκστρατεία. Άποτελούσε, μάλλον, ένα διαχωριστικό
φράγμα. Άν τό Ίσλαμ είχε μείνει άπομονωμένο και περιο-
ρισμένο στην Αίγυπτο και την Άραβία, θά ήταν ίσως σήμε-
ρα μία από τίς τοπικές θρησκείες της Μέσης Άνατολής.
Γιατί ή διεθνής άκτινοβολία πού έχει στίς μέρες μας τό
Ίσλαμ, όφείλεται, κυρίως, στίς στρατιωτικές του κατακτη-
σεις. Άντίθετα από τό Χριστιανισμό πού έξαπλώθηκε σιγά
- σιγά, ή ισλαμική θρησκεία διαδόθηκε χάρη στά προελαύ-
νοντα στρατεύματα του Προφήτη.

Άπό κει πηγάζει τό ιστορικό ένδιαφέρον για τα λίγα
χρόνια πού ό κόσμος της νότιας Μεσογείου φάνηκε να ξε-
φεύγει από την εύρωπαϊκή τροχιά. Άπό κει, έπίσης, πηγά-
ζει τό ιστορικό ένδιαφέρον για την Καΐνα, πού κράτησε τίς
τύχες της περιοχής αυτής στά χέρια της. Τώρα, άν τό
πρόσωπο αυτό άνηκε ή όχι στο Θρύλο, αυτό δέν άλλάζει
τήν κατάσταση.

Άλλά και τό άνθρώπινο ένδιαφέρον πού παρουσιάζει ή
Καΐνα δέν είναι μικρότερο. Άπόδειξη ότι ή φαντασία των
άνθρώπων έξάπτεται μόλις γίνει λόγος για τή «Ζάν ντ'
Άρκ» των Βερβέρων ή τή «Μεγάλη Αίκατερίνη της Άφρι-
κής», όπως τή βάπτισαν.

Οι συναρπαστικές και πολλές φορές σκανδαλιστικές λε-
πτομέρειες πού μάς κληροδότησε ή παράδοση, άξίζουν την
προσοχή μας.

Η γυναίκα όνομαζόταν Νταριά. Η λέξη Καΐνα είναι τί-
τλος. Σημαίνει... Άλλά έδώ αρχίζει ή διαμάχη για την έρμη-
νεία της. Δέν είναι γνωστό, άν ή λέξη είναι Καΐνα ή Καένα.

Προτιμήσαμε τό «Καΐνα» χάριν εύφωνίας, αλλά φαίνε-
ται ότι τό «Καένα» χρησιμοποιείται περισσότερο. Πάντως
ή λέξη, με τον έναν ή τον άλλον τύπο, σημαίνει στά άραβι-
κά «προφήτισσα». Η έννοια αυτή είναι τιμητική. Ωστόσο
υπάρχουν και άντιρρήσεις: πολλοί ίσχυρίζονται ότι ή λέξη,
στην πραγματικότητα, σημαίνει θαυματοποιός, άκόμη και
μάγισσα. Πράγμα πού δέν είναι καθόλου τιμητικό. Άλλά
ποιά άκριβώς είναι ή σωστή σημασία της λέξης; Αυτό έξαρ-
τάται από την πλευρά πού είναι τοποθετημένος κανείς. Η
Καΐνα είναι μία υπέροχη και διορατική ήρωίδα για την πα-
ράταξη πού έχθρεύεται τό Ίσλαμ, κακή, μοχθηρή και σα-
τανική μάγισσα, για τή μουσουλμανική ή άραβόφιλη παρά-
ταξη. Τελικά, όπως κι άν χαρακτηριστεί ή βασίλισσα των
Τζοράουα, διαθέτει υπερφυσικές δυνάμεις, περιβάλλεται

με άτμόσφαιρα μυστηρίου και ένσαρκώνει τό πνεύμα του
Καλού ή του Κακού, άνάλογα.

Είναι πιο εύκολο να καταλάβουμε τά αίτια των ζωηρών
αυτών άντιθέσεων, άν υπεισέλθουμε στίς λεπτομέρειες
των παραδόσεων. Η Καΐνα θεωρείται Έβραία, βασίλισσα
μιάς βερβερικής φυλής, πού είχε προσηλυτιστεί στον Ίου-
δαϊσμό. Ο τίτλος της άποκτά τότε άλλη σημασία. Στην έ-
βραϊκή θρησκεία Κοάν ή Καέν είναι τό όνομα πού δίνουν
στον Ιερέα. Άλλά σέ πραγματικό Ιερέα, μέλος της ιερατι-
κής κάστας πού είχε πρόγονο τον Άαρών, άδερφό του
Μωυσή. Ο ραββίνος «δέν είναι απλός Ιερέας, αλλά έρμη-
νευτής του Μωσαϊκού Νόμου. Ο Κοάν, πράγματι, είναι ό
μόνος άρμόδιος να υπηρετήσει τή λατρεία. Είναι ό μόνος
έξουσιοδοτημένος από τον Θεό, πού μπορεί να εισδύσει
στά Άγια των Άγίων, χωρίς να κεραυνοβοληθεί. Η πνευ-
ματική του έξουσία, καθώς και ή συγγένεια των ονομάτων,
μάς πείθουν να δεχθούμε ότι Καΐνα είναι τό θηλυκό του
Κοάν.

Άλλά και πάλι ή υπόθεση αυτή προσκρούει σέ διάφο-
ρες άντιρρήσεις, πού δέν θ' αναλύσουμε έδώ. Ωστόσο εί-
ναι δελεαστική. Έξουδετερώνει τουλάχιστον μία δυσκο-
λία, ή όποία είναι βασική. Άν ή λέξη «καένα» είναι άραβική,
γιατί οι Βέρβεροι να την είχαν επιλέξει (πρίν από την ισλα-
μική είσβολή) για να χαρακτηρίσουν τή βασίλισσά τους,
άντι να μεταχειριστούν μία λέξη από τή δική τους γλώσσα;
Άντίθετα, άν ή Καΐνα ήταν Έβραία, καθώς και ή φυλή της,
τότε ή επιλογή μιάς έβραϊκής λέξης φαίνεται πολύ φυσική.

Γεγονός πάντως είναι, έστω και άν έκ πρώτης όψεως
φαίνεται παράδοξο, ότι υπήρχαν εκείνη την εποχή στη Βό-
ρεια Άφρική όχι μόνο Έβραίοι, αλλά και έβραϊκή πολιτική
και στρατιωτική έξουσία. Άλλά, άν εξετάσουμε τό θέμα

Γυναίκες σέ πάρκο του Άλγερίου. Στά χρόνια της άραβικής
είσβολής ή Καΐνα βασίλευε σέ όλο τό Μαγκρέμπ.

«Εβραϊκός γάμος στο Μarόκο», πίνακας του Ντελακρουά.

προσεκτικά, θά δοῦμε ὅτι δέν εἶναι καθόλου ἀπίθανο. Γιά νά ἀντιμετωπίσει τή χριστιανική κεντρική ἐξουσία τῆς Καρχηδόνας (καθώς εἶπαμε ἡ περιοχή ἦταν τότε βυζαντινή), ἡ βερβερική ἐθνική ἀντίσταση, πού ἦταν ἰσχυρή ἀπό παλιά (ἂν σκεφθοῦμε τόν Ἰουζούρθα, τό βασιλιά τῆς Νουμιδίας 118 - 105 π.Χ.) ἔπρεπε νά στηρίζεται σέ μιά θρησκεία ἐχθρική πρὸς τὸ Χριστιανισμό. Ἡ μόνη πού προσφερόταν τότε στήν περιοχή ἦταν ἡ ἐβραϊκή, πού τήν εἶχαν ἀσπαστεῖ ἀπὸ καιροῦ τὰ διάφορα ντόπια φύλα — παράδειγμα ἡ ἐβραϊκή κοινότητα τῆς Τζέρμπα, πού ὑπῆρχε πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Σημειώνουμε ἐδῶ ὅτι οἱ πηγές μας εἶναι ἀποκλειστικά ἀραβικές.

Γιατί, λοιπόν, οἱ Μουσουλμάνοι ἱστορικοὶ νά εἶχαν ἐπινοήσει μιά ἱστορία, ἡ ὁποία θά ζημίωνε ἐκ τῶν προτέρων τὴν ὑπόθεσή τους; Γιατί νά ἐμφανίζονταν σάν ἡττημένοι ἐχθροὶ τῶν Ἰουδαίων, ἀντὶ τῶν Χριστιανῶν, ὅπως ἦταν φυσικό; Γιατί νά τοὺς εἶχαν δώσει γιὰ ἀρχηγό μιά γυναίκα, διπλασιάζοντας ἔτσι τὴν ταπείνωση τῆς ἡττας; Δέ βλέπουμε κανένα λόγο.

Εἰκασίες, διαφορετικῆς φύσης, πού ὅλες ὅμως συμφωνοῦν μεταξύ τους, δίνουν μιά ἀληθοφάνεια σὸ θρύλο. Θά ἀναφέρουμε μόνο μία ἐδῶ. Οἱ βερβερικὲς φυλές, πολὺ συχνὰ καὶ σήμερα ἀκόμη, ἐφαρμόζουν τὸ μητριαρχικὸ σύστημα. Ἄν λοιπόν μιά γυναίκα ὑπῆρξε ἀρχηγός τους, αὐτὸ δέν προσκρούει στὰ ἔθιμά τους. Κάθε ἄλλο μάλιστα.

Τώρα μποροῦμε νά δοῦμε καλύτερα τὸ χαρακτήρα τῆς

γυναίκας πού κρυβόταν πίσω ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ θρησκευτικοῦ, πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ἡγέτη. Ὡστόσο, πρέπει νά ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴν παράδοση. Ἀς πάρουμε λοιπόν τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Δέν θά ἐπανεέλθουμε στὴ νίκη τοῦ 688. Τὰ στοιχεῖα πού ἔχουμε στὴ διάθεσή μας, εἶναι σχετικά περιορισμένα. Δέν εἶναι γνωστή οὔτε ἡ τοποθεσία τῆς μάχης. Ὡστόσο, ἐνισχυμένη ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία αὐτή, ἡ Καίνα κατορθώνει νά κυβερνήσει, τουλάχιστον γιὰ κάποιο διάστημα, τὶς ἀνυπότακτες φυλές πού κατοικοῦσαν στὸ Ὁρές καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νά ἀσκήσει κάποια ἐπιρροή σέ ὅλη τὴ γύρω περιοχή. Ἀλλὰ τί ἐπιρροή ἀκριβῶς; Ἦταν ἄραγε βασιλεία;

Πιστεύουμε, χωρὶς νά ἔχουμε συγκεκριμένες ἀποδείξεις, ὅτι ἐπρόκειτο μᾶλλον γιὰ ἓνα προσωπικὸ μαγνητισμὸ πού ἀσκοῦσε ἡ γυναίκα αὐτή. Ἦταν προικισμένη μέ κάποιο «χάρισμα», ὅπως θά λέγαμε σήμερα. Μάγισσα, προφήτης ἢ ἱέρεια; ὅλες αὐτές οἱ λέξεις ἐκφράζουν πραγματικὴ δύναμη μᾶλλον πνευματικὴ παρά ὕλική. Πρέπει νά ἦταν λοιπόν μιά γυναίκα μέ σπάνιες πολιτικὲς ἀρετές, πού ἤξερε νά μεταχειριστεῖ τὴ δύναμη τοῦ λόγου καὶ τὴν ἐπιρροή τῆς προσωπικῆς της γοητείας, γιὰ νά ἐπιβληθεῖ στὰ ἀνυπότακτα φύλα τοῦ Ὁρές.

Ἴσως νά εἶχε κάποιο πολιτικὸ σχέδιο. Εἶναι δύσκολο νά τὸ ποῦμε. Ἄν παραδεχθοῦμε ὅτι προσπάθησε νά δημιουργήσει μιά ὁργανωμένη ἐπικράτεια, γιὰ νά εἶναι αὐτή ἡ ἐπικράτεια βιώσιμη, θά ἔπρεπε νά περιλαμβάνει τὸ σύνολο

της ανατολικής βόρειας 'Αφρικής, την Καρχηδόνα και την Κωνσταντίνη. 'Αλλά πουθενά ο Θρύλος δεν αναφέρει την κατοχή ούτε της μιάς ούτε της άλλης πόλης. Πρέπει μάλλον να παραδεχθούμε ότι η επικράτεια της Καΐνα αντιπροσώπευε απλώς μία ζώνη επιρροής αρκετά ρευστή, με επίκεντρο τη φυλή των Τζοράουα, και η οποία περιοριζόταν στις πιο πρωτόγονες περιοχές της χώρας. Σ' αυτόν το λόγο οφείλεται και η αστάθειά της.

Φαίνεται πως η βασίλισσα ήταν αρκετά έξυπνη, ώστε να αντιλαμβάνεται την κατάσταση και προς το τέλος προασθάνθηκε την επικείμενη νέα εισβολή του 'Ισλαμ. Προσπάθησε τότε να την αντιμετωπίσει καίγοντας τη γη. 'Ισως αυτή η τακτική να προκάλεσε αντίδράσεις, γιατί γίνεται λόγος για διαφωνίες που προέκυψαν μεταξύ των πιστών της... 'Αλλά μάλλον η καταπληκτική αυτή γυναίκα, αφού έκανε μία τελευταία προσπάθεια εθνικής αντίστασης, αναλογίστηκε πόσο μάταιος θα ήταν ένας αγώνας που τα ντόπια φύλα δεν ήταν ώριμα να διεξάγουν με επιτυχία.

Οι 'Αραβες ιστορικοί βεβαιώνουν ότι, λίγο πριν πεθάνει, παρακίνησε τους δύο γιους της να ενωθούν με το 'Ισλάμ. 'Η πιο πιθανή εξήγηση είναι ότι είχε καταλάβει πως το συμφέρον του λαού της ήταν να συμβάλει στη νίκη των 'Αράβων — όπως λέει και μία παροιμία των Βερβέρων Τουαρέγκ: «Φίλησε το χέρι που δεν μπορείς να δαγκώσεις». Πράγματι είναι γνωστό ότι οι κυριότεροι «'Αραβες» στρατιωτικοί ηγέτες που εφθασαν ως το Πουατιέ (όπως ο Ταρίκ) και το Γιβραλτάρ ήταν Βέρβεροι, όπως και οι περισσότεροι στρατιώτες τους. 'Ετσι διαπιστώνουμε ότι η ήρωίδα μας κατέστρωσε τολμηρά πολιτικά σχέδια, που απέβλεπαν στο να προωθήσουν το λαό της στο προσκήνιο της ιστορίας, πρώτα πολεμώντας το 'Ισλάμ και μετά υπηρετώντας το.

Στο νικηφόρο πόλεμο του 688 οι Τζοράουα συνέλαβαν πολλούς αιχμάλωτους. 'Η λεπτομέρεια αυτή είναι σημαντική. Την εποχή εκείνη, σε μία άγρια χώρα, με τη φύση των τότε πολεμικών επιχειρήσεων, συνηθιζόταν περισσότερο η σφαγή παρά η αιχμαλωσία των νικημένων. 'Η Καΐνα, πάντως, τους προφύλαξε από τη σφαγή. 'Οχι, βέβαια, από καλοσύνη. Για να εφαρμόσει μία τακτική τόσο ριζική, όπως το κάψιμο της γης, χρειαζόταν σκληρή αποφασιστικότητα, που όπως φαίνεται δεν της έλειπε.

'Ανάμεσα στους αιχμάλωτους ήταν και κάποιο παλικάρι, ο Χαλίντ μπέν Γιαζίντ ή Καιράτ 'Ιμπν 'Αζίζ. 'Υπάρχουν δυο έκδοχές σχετικά με το νεαρό αυτό αιχμάλωτο. 'Η μία, ότι η βασίλισσα τον υιοθέτησε. 'Η άλλη, λιγότερο αξιοπρεπής αλλά πιο ανθρώπινη, ότι η Καΐνα τον έκανε έραστή της. 'Είτε το ένα συνέβη είτε το άλλο ή και τα δύο μαζί, το αποτέλεσμα ήταν ότι ο νεαρός 'Αραβας έσπευσε να προδώσει την ευεργετιά του. Την έκλεισε στη φυλακή: Τη σκότωσε: Τήν παρέδωσε στον έχθρό στο πεδίο της μάχης: Τό αφήνουμε στην κρίση του καθενός.

'Ετσι, μετά από αιώνες όνειρευμάστε την Καΐνα: 'Ωραία, σκληρή, ευαίσθητη, φιλήδονη, γεμάτη πάθος, με πνευματική οξύδερκεια να οδηγεί στη μάχη τους άγριους πολεμιστές της, να ύψώνει υπερήφανα το ανάστημά της στην ιστορία ως την τελευταία πνοή της, προστάζοντας, από πολιτική σκοπιμότητα ή από περιφρόνηση, τους διαδόχους της ν' ακολουθήσουν τη γραμμή της. Μπορεί να όνειρευθεϊ κανείς γυναικεία μορφή πιο συναρπαστική;

ROLAD IPETOIS

/Από το περιοδικό «'Ιστορία», Δεκέμβριος 1982/

Οι 'Εβραίοι στόν Κόσμο

'Η συμμετοχή των 'Εβραίων στην 'Αντίσταση

Τήν εγγνωμοσύνη των 'Εβραίων της 'Ελλάδος προς όλες τις αντιστασιακές οργανώσεις και ομάδες, που επιστράτευσαν κάθε διαθέσιμο μέσο για να σώσουν τους 'Εβραίους από τον όλεθρο των ναζιστικών στρατοπέδων θανάτου, υπογράμμισε ο καθηγητής κ. 'Ιωσήφ Μάτσας στη διάλεξη του με θέμα: «'Η συμμετοχή των 'Εβραίων στην εθνική αντίσταση», που δόθηκε στην αίθουσα του κοινοτικού Κέντρου της 'Ισραηλτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης. Στη διάλεξη παραβρέθηκαν εκπρόσωποι των αρχών της πόλης και πλήθος κόσμου. 'Η ίδια όμιλία έγινε και στο Πνευματικό Κέντρο της 'Αθήνας.

● Στη φωτογραφία στιγμιότυπο από την εκδήλωση της Θεσσαλονίκης.

Νομοσχέδιο κατά της νεοναζιστικής προπαγάνδας

BONNH: Κατατέθηκε πρόσφατα από το Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα στο Κοινοβούλιο της Δυτικής Γερμανίας ένα σχέδιο νόμου, που αποβλέπει στην ενίσχυση της νομοθεσίας για την καταπολέμηση της νεοναζιστικής προπαγάνδας.

Το νομοσχέδιο προβλέπει την απαγόρευση εισαγωγής νεοναζιστικού προπαγανδιστικού υλικού και την αναγνώριση ως αδικήματος της δημοσίας αναιρέσεως ή ελαχιστοποίησης της ναζιστικής γενοκτονίας κατά των 'Εβραίων που θα τιμωρείται αυτεπάγγελτα. Μέχρι σήμερα ένα άτομο τιμωρείτο μόνον κατόπιν εγκλήσεως από άτομο που υπήρξε θύμα του Ναζισμού.

Πρόσφατα, δικαστήριο της Φραγκφούρτης απάλλαξε τον Μάνφρεντ Ρόντερ, 53 ετών, ήγετικό στέλεχος των νεοναζί της Δυτικής Γερμανίας, από την κατηγορία για υποκίνηση μίσους κατά των 'Εβραίων, μετά τη δημόσια έκφραση της μετάνοιάς του για τη συγγραφή του φυλλαδίου: «Τό ψέμα του 'Αουσβιτς», τό περιεχόμενο του οποίου αποκρύψε.

Στή δήλωσή του ο Μ. Ρόντερ τόνισε ότι έχει ήδη πεισθεί ότι στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως του Άουσβιτς κατά τη διάρκεια του β' παγκοσμίου πολέμου έλαβαν χώρα μαζικές εξοντώσεις Εβραίων.

«Η Μάχαιρα» — Στοιχείο ξένο προς τούς Έβραίους

ΛΟΝΔΙΝΟ: Ο Αρχιραββίνος της Μεγ. Βρεταννίας, σέρ Ιμμάνουελ Τζακόμποβιτς, μιλώντας σέ μεγάλη συγκέντρωση Έβραίων πρώην πολεμιστών, κατά την ημέρα μνήμης των θυμάτων του πρώτου και του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, τόνισε ότι δέν μπορεί νά υιοθετήσει τό σύνθημα: «Μάχομαι, άρα ύπάρχω», πού έπινόησε ο Ισραηλινός πρωθυπουργός κ. Μεναχέμ Μπέγκιν, σάν μία παραλλαγή του περίφημου γνωμικού του Descartes: «Σκέπτομαι, άρα ύπάρχω».

«Η ζωή μέ τή μάχαιρα», είπε ο Αρχιραββίνος Τζακόμποβιτς, «άναντέθηκε στόν Ήσαΰ και τίποτε πιά ξένο δέν ύπάρχει γιά τόν Ίακώβ, τόν αδελφό του. Η Ιουδαϊκή διατύπωση του παραπάνω γνωμικού θά ήταν: «Υπάρχω, άρα σκέπτομαι».

Οι παρατηρήσεις αυτές διατυπώθηκαν κατά τή διάρκεια δημοσίας συζητήσεως σχετικά μέ τό θέμα του άφοπλισμού, τά άγωνιώδη ήθικα προβλήματα του πολέμου και τό γεγονός ότι οι Έβραίοι ύπήρξαν εκείνοι πού δίδαξαν στόν κόσμο, τό «Ού φονεύσης».

Αναφερόμενος στούς διαλογισμούς σχετικά μέ τόν άφοπλισμό ο Αρχιρ. Τζακόμποβιτς, άφου τόνισε ότι ή Βίβλος είναι εκείνη πού διδάσκει επίσης τό δικαίωμα στήν αυτοάμυνα και τήν ύποχρέωση νά κτυπήσει ένας τόν επιτιθέμενο προτού ο τελευταίος προλάβει νά τόν σκοτώσει, διακήρυξε ότι κανένας δέν γνωρίζει καλύτερα από τόν έβραϊκό λαό τήν άνηθικότητα, γιά νά μήν πούμε τή ματαιότητα, του μονομερούς άφοπλισμού και των συνεπειών του.

Αυτή ή άνισορροπία είναι εκείνο πού οδήγησε τελικά στο Όλοκαύτωμα και τά 20 έκατομμύρια θύματα του πλέον εξοντωτικού πολέμου. Τό νά μείνει ένας άοπλος, διακινδυνεύοντας τήν ίδια τή ζωή του, είναι εξίσου άπαράδεκτο γιά τήν Ιουδαϊκή ήθικη διδασκαλία, όπως και ή άπειλή εναντίον κάθε άθώας ζωής.

Παρατήρησε επίσης ότι ή επανάπαυση στήν προστασία των άλλων, χωρίς νά συμμετέχουμε στήν ασφάλειά τους, είναι αντίθετη μέ τό χρυσό κανόνα: «Αγάπα τόν πλησίόν σου ως σεαυτόν», διότι έναποθέτουμε σέ άλλους τά βάρη πού εμείς οι ίδιοι δέν είμαστε διατεθειμένοι νά σηκώσουμε.

Εξίσου ύποκριτικό, τόνισε ο σέρ Τζακόμποβιτς, είναι τό νά ξεσηκωνόμαστε εναντίον των πυρηνικών εξοπλισμών, ενώ παραμένουμε άπαθείς άπέναντι στο μεγαλύτερο και άμεσότερο κακό της διεθνούς έμπορίας των συμβατικών όπλων. Είναι άπαράδεκτο, είπε, νά διαβάζουμε γιά τούς ύπουργούς μεγάλων έθνών πού περιφέρονται δειγματίζοντας τά όπλοστάσια του θανάτου συχνά δέ εξοπλίζοντας μέχρι τά δόντια φτωχά έθνη πού δέν έχουν καν τροφές γιά νά μασήσουν παρά μόνον σφαίρες.

Και ο Αρχιρ. Τζακόμποβιτς κατέληξε: «Γιά τό Έβραϊκό Κράτος, ή προσφυγή στά όπλα χάρις στήν αυτοάμυνα, άναπόφευκτη δυστυχώς έκ των πραγμάτων, θά πρέπει νά είναι, έν πάσ π περιπτώσει, πηγή βαθύτατου άγχους. Η έξόντωση, ύπό οιασδήποτε περιστάσεις, διαστρεβλώνει τό «ήθος» του έβραϊκού λαού και άποτελεί πρόκληση στήν έννοια της άφοσίωσής μας ύπέρ της ζωής και της ειρήνης».

Νέο Δ.Σ. του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου

Τό νέο Δ.Σ. του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου, πού εξέλέγη από τό Έκτακτο Συνέδριο των Άντιπροσώπων των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων Ελλάδας, συνεκροτήθη σέ σωμα ως άκολουθως:

Πρόεδρος ο κ. Ίωσήφ Λόβιγγερ, Α' Άντιπρόεδρος ο κ. Δαυίδ Σαρφατής, Β' Άντιπρόεδρος ο κ. Νισήμ Μάις, Γεν. Γραμματέας ο κ. Ραφαήλ Σαρπεθάϊ, Γεν. Ταμίας ο κ. Ραφαήλ Μωϋσής, Άν. Γεν. Γραμματέα ο κ. Λέων Γαβριηλίδης, Άν. Γεν. Ταμία ο κ. Λέων Λεβής και Σύμβουλοι οι κ.κ. Σαρπετάϊ Μπέζας, Λέων Μπεν-μαγιόρ, Έσράς Μωϋσής και Ίσαάκ Χατζής.

Η Ρουμανία ύποχωρεί

ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ: Ο Αρχιραββίνος της Ρουμανίας, δρ Μωϋσής Ρόζεν, ανακοίνωσε ότι ή κυβέρνηση της Ρουμανίας άναίρεσε τήν έφαρμογή του πρόσφατα ψηφισθέντος νόμου γιά τήν καταβολή στο κράτος των έξόδων της άνώτατης παιδείας, στήν περίπτωση των μελλοντικών Έβραίων μεταναστών.

Ο Ρουμάνος Αρχιραββίνος άνέφερε ότι 124 Έβραίοι έλαβαν τήν άδεια έξόδου από τή χώρα και σύντομα πρόκειται νά άναχωρήσουν. Περισσότεροι από τό ένα τρίτο έξ αυτών, πού έχουν λάβει άνώτερη ή άνώτατη μόρφωση, δέν πρόκειται νά ύποχρεωθούν νά ξεπληρώσουν τά έξοδα αυτά.

Ο δρ. Μωϋσής Ρόζεν εξέφρασε «τήν εύγνωμοσύνη γιά τή σοφή και άκρως ήθικη αυτή ένέργεια της ρουμανικής κυβερνήσεως, σχετικά μέ ένα σοβαρό ζήτημα των Έβραίων της Ρουμανίας».

«Επί δεκατίες», πρόσθεσε, «ή ρουμανική κυβέρνηση κάνει έναν διαχωρισμό άνάμεσα στή «μετανάστευση» και τήν «άλιγιά». Ο Έβραίος εκείνος πού πηγαίνει στο Ισραήλ γιά νά επανασυνδεθεί μέ τήν οίκογένεια και τό λαό του, ο Έβραίος εκείνος πού επέζησε του Όλοκαυτώματος και θέλει νά συμμετάσχει στήν άνοικοδόμηση της Άγίας Γης δέν είναι όπως είναι ένας οποιοσδήποτε μετανάστης...»

Ήδη, 350.000 Έβραίοι της Ρουμανίας έχουν φύγει γιά άλιγιά.

Μήνυμα Μιττεράν γιά τό Χανουκά

ΠΑΡΙΣΙ: Σέ μήνυμά του προς τή Γαλλική Ισραηλιτική Κοινότητα, επ' εύκαιρία του Χανουκά, ο Πρόεδρος της Γαλλίας κ. Μιττεράν τόνισε ότι ή γιορτή αυτή άντιπροσωπεύει άφ' ενός μέν τή δύναμη όσο και τό εύθραυστο της ζωής και άφ' έτέρου τονίζει τήν ίσχύ του πνεύματος της ειρήνης.

Αναφερόμενος στο Ισραήλ ο Γάλλος Πρόεδρος τόνισε ότι τό δικαίωμά του νά ύπάρχει «πρέπει νά άναγνωρισθεί χωρίς κανέναν όρο και μέ σαφήνεια». Και πρόσθεσε: «Τό δικαίωμα αυτό πρέπει, επίσης, νά άναγνωρισθεί γιά όλους τούς λαούς της Μέσης Άνατολής, όρισμένοι από τούς όποιους πλήττονται από πολέμους και έξορίες».

Τό προεδρικό μήνυμα κλείνει έκφράζοντας τήν πεποίθηση ότι ο λαός του Ισραήλ έχει τήν ικανότητα νά μεταμορφώσει «τή δυστυχία σέ χαρά και τήν άνησυχία σέ έλπίδα».

ΜΑΖΙ ΑΣ ΕΝΩΘΟΥΜΕ, ΜΑΖΙ, ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ

Στό βιβλίο του Φ. Γελαδοπούλου: «Μαρία Δημάδη, ηρωίδα της εθνικής αντίστασης» (Αθήνα 1982, σ. 82 κ.έ.) δημοσιεύονται τα παρακάτω:

Μιά μέρα στο Άγρίνιο, την άνοιξη του 1942, στο τυπογραφείο του Τάκη Χατζόπουλου παρουσιάστηκαν δυο άγνωστα παλικάρια. Ήταν ο Λάζαρος Βίκτωρ Έλιεζερ και ο Ζάκ Βίκτωρ Έλιεζερ. Ήτανε αδέλφια. Ήτανε Έβραίοι. Έρχονταν από την Αθήνα, όπου εκεί τούς κυνηγούσαν οι Γερμανοί να τούς στείλουν στα στρατόπεδα του θανάτου. Τό ΕΑΜ, που προστάτευε όλους τούς Έβραίους, τούς έδωσε ειδικό σημείωμα στέλνοντάς τους στο Άγρίνιο. Ο Τάκης Χατζόπουλος τούς σύνδεσε με την οργάνωση του ΕΑΜ. Η οργάνωση τούς τακτοποίησε σε σπίτια, σε δουλειά και τούς εφοδίασε με ταυτότητες. Μάλιστα ο Ζάκ Έλιεζερ μετονομάστηκε σε Σπύρο Λαζαρίδη από την Αρτα.

Κατόπιν τα δυο αδέλφια πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους στο ΕΑΜ. Δούλευαν με συνέπεια και αγαπήθηκαν απ' όλους... Ο αγώνας απαιτούσε κόπους και δοκιμασίες. Τα δυο αδέλφια ποτέ δε βαρυγγώμησαν, ποτέ δεν κοιτάζαν να αποφύγουν τον αγώνα. Πάντα μπροστά, ακούραστοι, γεμάτοι πίστη κι ένθουςιασμό. Πάνω στα δυο χρόνια, ο Σπύρος Λαζαρίδης — ο άλλοτε Ζάκ Έλιεζερ — σε απόστολη της οργάνωσης βρέθηκε στο Μεσολόγγι, όπου και πιάστηκε απ' τούς χιτλερικούς.

Τότε ο Τάκης Χατζόπουλος με τον αδελφό του Θεοφάνη τρέξανε στη Μαρία και την παρακάλεσαν να σώσει από το βέβαιο θάνατο το Σπύρο Λαζαρίδη.

***

Τό πάθος για την εξακρίβωση της αλήθειας μās έφερε αντικρουστά με τό μεγαλοβιομήχανο κ. Ζάκ Έλιεζερ, με τό κατοχικό όνομα Σπύρος Λαζαρίδης.

Συναντηθήκαμε στό εργοστάσιό του, στην Καλλιθέα και στην οδό Θεσσαλονίκης 131.

Ο κ. Ζάκ Έλιεζερ, όχι μόνο μās έπιβεβαίωσε όλα τα προηγούμενα, αλλά και μās έδωσε την ακόλουθη έπιστολή.

(γράμμα) **ΖΑΚ ΒΙΚΤΩΡ ΕΛΙΕΖΕΡ**
(**Ή ΣΠΥΡΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ**)

1942. Μιά έβραϊκή οίκογένεια 9μελής, 7 παιδιά και 2 γονείς, έγκαθίσταται στο Άγρίνιο διά να αποφύγη τόν έπερχόμενο διωγμό των Γερμανών. Ο μεγαλύτερος των παιδιών ο Λάζαρος ηλικίας 25 έτών και ο δεύτερος Ισαάκ, δικτυώνονται εϊς τό άπελευθερωτικό κίνημα του ΕΑΜ και άρχίζουν την δράση των.

Προσποιούμενοι τόν έμπορο, μετακινούνται εϊς όλην την περιοχή, υπηρετώντας τούς σκοπούς της οργάνωσης. Συνεργαζόμενοι στενά με τόν Άναστασιάδη, Κώστα Σαλάκο, Πάνο Σούλο και την Κατίνα Χατζάρα. Επίσης συντελούσα εϊς την συγκέντρωση πληροφοριών.

Κατά τό τέλος του 1943, βρισκόμουν στο Μεσολόγγι. Οι Γερμανοί κατόπιν προδοσίας ήλθαν, με συνέλαβαν και

Ο Ζάκ Βίκτωρ Έλιεζερ, τό 1942.

με όδηγησαν στίς φυλακές Μεσολογγίου. Την έπόμενη σιδηροδέσμιο με μετέφεραν στο Άγρίνιο και τό ίδιο βράδυ με πήγαν στα γραφεία S.D. για άνάκριση. Τούς είπα διάφορα παραπλανητικά παραμύθια και με έστειλαν στίς φυλακές Άγρινίου, όπου ήρχισαν τά βασανιστήρια. Οι άνακρισεις έσυνεχίζοντο καθημερινώς. Μία ήμερα ή άνάκριση έγινε παρουσία της ήθοποιού Υ.Β. ή όποία με έπρόδωσε, και έβεβαίωνε ότι ήμουν υπεύθυνος στο χωριό Καλύβια και τροφοδότης των άνταρτών.

Ήδη πέρασαν 40 χρόνια. Δέν θέλω να θυμάμαι... διά την ήθοποιόν ή όποία έχει ένα κορίτσι...

Ύπέστην φρικτά βασανιστήρια. Με κτυπούσαν με ρόπαλα μέχρι άναισθησίας. Άκολούθως με ήλεκτροσόκ, εϊς τά πόδια μου, διοχέτευση συνεχούς και διακοπτομένου ρεύματος μέχρι τελείας έξαντλήσεως, διά να όμολογησω γνωστούς αγωνιστάς των άνταρτικών ομάδων. Τό σώμα μου ήτο όλο πληγές από τό ξύλο και την ψώρα.

Μαζί μου εϊς την φυλακήν εύρίσκοντο και έβασανίζοντο ο Άναστασιάδης, ο Χρήστος Σαλάκος, ο Πάνος Σούλος και ή Κατίνα Χατζάρα, της όποίας έβγαλαν τά νύχια της χειρός της. Κανένας από τούς άνωτέρω δέν έκανε τόν παραμικρόν συμβιβασμόν. Ήτανε όλοι τούς ήρωες πραγματικοί...

Χρέος μου να αναφέρω ότι ή οίκογένεια Άποστόλου Χατζοπούλου, έπληροφορήθη ότι συνελήφθη και ότι με έβασάνιζαν συνεχώς, και γνωρίζουσα ότι είμαι Ισραηλίτης, δέν έπαυσαν καθ' όλον τό διάστημα της φυλακίσεως μου να φροντίζουν δι' έμέ, με τή φροντίδα της Μαρίας Δημάδη, ή όποία ανέλαβε τή σωτηρία μου.

Δέ θα ξεχάσω όμως ότι ή σωτηρία μου ώφείλετο εϊς την Μαρία Δημάδη, ή όποία, όπως άπεδείχθη από την τελικήν άνάκριση από τά S - S κατ' άρχήν είχε εξαφανίσει τόν φάκελλόν μου με τό κατηγορητήριο και έτσι έφ' όσον πλέον δέν υπήρχε τίποτα τό ένοχοποιητικό, διά καταλλήλων χειρισμών έπεισε τόν φρούραρχον ότι έπρεπε να άφεθώ έλεύθερος. Πράγματι μετά έξη μήνες κρατούμενος, άπελύθη την 12 Άπριλίου 1944.

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)